

Osmanlıdan Günümüze Siirt'te Şehircilik Faaliyetleri

Urban Planning Activities in Siirt from the Ottomans to the Present

Şerif DEMİR

Doç. Dr., Kastamonu University, Department of History, Kastamonu, Türkiye
Kastamonu Üniversitesi, İTBF, Tarih Bölümü, Kastamonu, Türkiye
Orcid: 0000-0002-6831-2188/E-mail: tanzimat1839@gmail.com

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Demir, Ş. (2023). Urban Planning Activities in Siirt from the Ottomans to the Present. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute, Republic Special Issue*, 182-201.

Demir, Ş. (2023). Osmanlıdan Günümüze Siirt'te Şehircilik Faaliyetleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cumhuriyet Özel Sayısı*, 182-201.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 31 May / Mayıs 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 12 October / Ekim 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 October / Ekim 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: October / Ekim

Issue/Sayı: Cumhuriyet Özel Sayısı **Pages/Sayfa:** 182-201

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Şerif DEMİR).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Siirt, on bin yıllık bir geçmişle kadim Ortadoğu kentlerinin tipik bir örneğidir. Yol güzergâhlarının üzerinde olması sıklıkla işgallere uğramasına sebep oldu. Akatlardan Osmanlılara kadar pek çok siyasal yapı hâkimiyet kurdu. Fakat Siirt, siyasi ve ekonomik istikrara Osmanlı Devletinin zamanında kavuştu. Siirt hakkında elimizdeki ilk resmi kayıt 1518'de tutulan tapu tahrir kayıtlarıdır. Buna göre Siirt, Diyarbakır'a bağlı 4 mahalleden oluşan mütevazı bir kazadır. Zaman içerisinde nüfus arttı. Özellikle Ortadoğu bölgesinden ciddi göçler aldı. Mahalle sayısı 14'e çıktı. Bu kaza sancak oldu. Şehir klasik Osmanlı şehir mimarisine uygun bir şekilde Ulucami etrafında gelişti. Cumhuriyet döneminde bu şehir, vilayet oldu. Mahalle isimleri değiştirildi. Şehir tepelerden düz alana doğru genişledi. Siirt'in ilk imar planı 1949 yılında hazırlandı. Fakat bu plan, tam manasıyla uygulanamadı. 1950 yılından sonra kırsal bölgelerden şehir merkezine doğru göç hareketleri hızlandı. Şehir hızlı bir şekilde büyümeye devam etti. 1967'de yeni bir imar planı hazırlandı. Bu plan üzerinde 1977, 1995 ve 2006 yıllarında önemli değişiklikler gerçekleştirildi. Fakat bu planlar, biriken sorunlara geçici çözümler ürettiğinden Siirt'i geleceğe taşıyacak modern bir yapıya kavuşturmaktan çok uzaklarda kaldı.

Anahtar Kelimeler: Siirt, şehircilik, Cumhuriyet

Abstract

Siirt is a typical example of ancient Middle Eastern cities with a history of ten thousand years. The fact that it was on the road routes caused it to be invaded frequently. Many political structures, from the Akkadians to the Ottomans, dominated. However, Siirt attained political and economic stability during the time of the Ottoman Empire. The first official record we have about Siirt is the land registry records kept in 1518. According to these records, Siirt is a modest district consisting of 4 neighborhoods of Diyarbakır. The population increased over time. It received serious immigration, especially from the Middle East region. The number of neighborhoods increased to 14. This district became a sanjak. The city developed around the Ulu Mosque in accordance with the classical Ottoman city architecture. During the Republican period, this city became a province. Neighborhood names have been changed. The city expanded from the hills to the flat area. The first reconstruction plan of Siirt was prepared in 1949. However, this plan was not fully implemented. After the year of 1950, migration movements from rural areas to the city center accelerated. The city continued to grow rapidly. A new reconstruction plan was prepared in 1967. Significant changes were made on this plan in 1977, 1995 and 2006. However, since these plans produced temporary solutions to the accumulated problems, they were far from providing Siirt with a modern structure that would carry it into the future.

Keywords: Siirt, urbanism, Republic

Giriş

Siirt'in ilk kez nerede, nasıl ve kimler tarafından ne zaman kurulduğu bilinmiyor. Fakat Siirt ve çevresinde yapılan bilimsel çalışmalarda, yerleşimin neolitik, kalkolitik ve tunç çağına kadar gittiği anlaşılmaktadır. Siirt'in çeşitli bölgelerinde yer alan kaya mağaralarında ilk yerleşimin günümüzden 8000 yıl evvel yani MÖ 6000'li yıllara kadar gittiği ortaya konulmaktadır (Sağlamtimur, 2007, s. 75). Arkeolojik çalışmalara göre yerleşim bugünkü merkezden 6 km uzaklıktaki Botan suyu kenarındaki kayalıklarda gerçekleştirildiği tahmin ediliyor. Zaman içinde şehir bugünkü yerine taşındı (Yılmaz, 1956: 23). Şehrin isminin de tam olarak nereden geldiği bilinmiyor (Tuğlacı, 1985, s.265; Seçkin, 2005, s. 1; Anonom, 1983, s. 6679; Sami, 1331, s. 2574; Arıtürk-Arıtürk, 2008, s. 95).

Şehirdeki ilk siyasal yapılanmanın hangi devlet tarafından nasıl ve ne zaman kurulduğu hakkında da kesin bilgilere sahip değiliz (Tuncel, 2000, s. 173). Siirt'in içinde yer aldığı bölge de Akatlar, Babiller, Hititler, Urartular, Asurlular, Medler ve Persler hâkimiyet kurdular (Tezcan, 2007, s. 104). Bu bölgeyi uzun süre Romalılar, Sasaniler ve Bizanslılar da yönetti (Tuğlacı, 1985, s. 265). Fakat bu siyasal güçlerden günümüz Siirt'in de pek fazla bir iz ve işaret kalmadı. Siirt, Hz. Ömer zamanında İslam ordularına teslim oldu. Siirt'e zamanla Emeviler ardından Abbasiler sahip oldular. Bu dönemlerde şehrin demografik yapısında önemli bir değişim yaşanmaya başladı. Özellikle Arap vilayetlerinden ciddi ölçüde göç hareketleri görüldü.

Abbasilerin siyasi güçlerini kaybetmesiyle birlikte Siirt Hamdaniler, Mervaniler ve nihayetinde Selçukluların himayesi altına girdi. Bölgede kalıcı bir siyasi istikrar sağlanamadı. Sultan Melikşah'tan sonra Siirt'i, sırasıyla Artuklular, Zengiler ve Eyyübiler yönetti. Diyarbakır'ı ele geçiren Moğollar, Siirt'in önüne geldiler. Moğollar şehri çok çetin bir muhasara sonrasında zorlukla ele geçirdiler. Moğollar, Siirt'te büyük bir yağma ve katliam gerçekleştirdiler (Tuncel, 2000, s. 173; Atalay, 1946, s. 68). Şehri yerle bir ettiler. Moğolların şehirde gerçekleştirdiği bu tahribatın izleri kolay silinemedi. Siirt sırasıyla İlhanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve 1508'de Safeviler'in eline geçti Yavuz Sultan Selim'in 1514 Çaldıran Savaşında Safeviler'i mağlup etmesi, Osmanlı'nın bölgeye yerleşmesini sağladı. 1515'den itibaren Bıyıklı Mehmet Paşa Siirt'inde içinde olduğu bölgeyi kısa bir süre içinde Osmanlı Devletinin kontrolü altına aldı (Uzunçarşılı, 1988, s. 275; Erpolat, 2007, s. 383; Paydaş, 2007, s. 135-140). Osmanlıların bölgede tam manasıyla bir hâkimiyet kurmasıyla birlikte Siirt, siyasi ve ekonomik bakımdan istikrar kazandı ve şehir büyük bir gelişme içerisine girdi. Siirt'in bu kadar farklı siyasal güç ve kültürün etkisi altına girmesi şehrin ekonomik gelişmesi ve imar faaliyetlerini aksatırken zengin bir kültürel mirasa sahip olmasına sebep oldu.

1. Osmanlılar Döneminde Şehircilik Faaliyetleri (1516-1923)

1514 Çaldıran Savaşı sonrasında Siirt'le birlikte bölgenin tamamı Osmanlı hâkimiyetine geçti. Osmanlı Devleti Diyarbakır, Mardin, Urfa ve Siirt'in içinde yer aldığı bu bölgenin idari, ekonomik ve imar bakımından yeniden yapılandırılması için çalışmalar başlattı. Bölgedeki yerleşim yerlerinin sosyo-ekonomik yapısı, nüfusu ve idari statüsüne yönelik hazırlıklar yapıldı. Öncelikle Diyarbakır eyaleti kuruldu ve bu merkeze bağlı sancaklar belirlendi. Devlete bağlanan bu bölgenin idari yapılanması ve tahrir kayıtlarına büyük özen ve önem verildiğinden bu çalışmalar yaklaşık iki yılda tamamlanabildi (Üner, 2011, s. 56-58).

Diyarbakır yöresine ait ilk tahrir kayıtları 1518'de tutuldu. 1520'da idari taksimat yapıldı (Göyünç, 1969, s. 33). Bu taksimat 1526 yılında güncellendi. Bu kayıtlara göre Siirt, idari bakımdan Diyarbakır'a bağlı bir kazaydı. Bu dönemde Siirt dört mahalleden oluşan küçük ve mütevazı bir şehir konumundaydı (Tuncel, 2000, s.173; Anadolu vd., 2013, s. 24). Bu mahalleler Ra's, Bayder, Yağ ve Halfeni isimlerini taşıyordu (Demlikoğlu, 2018a, s.41; Üner, 2011, s. 63). Siirt'in bu idari durumu ve mahalle yapısının 1566 ve 1567-1568 yıllarında tutulan resmi kayıtlarında da devam ettiği anlaşılmaktadır.

Türk-İslam kültürünün ve devlet geleneğinin bir devamı olarak Osmanlı Devleti, kendisinden önce kurulmuş Müslüman devletlerin ve beyliklerinin idari ve ekonomik uygulamalarından çok iyi faydalandı. Osmanlı'nın kullandığı bu uygulamalardan birisi de vakıf müessesesidir. Siirt'in Osmanlı Devleti idaresine geçmesiyle birlikte şehrin idari ve ekonomik yapısında fazla bir değişiklik yapılmadı. Sosyal ve kültürel yapı korunarak devam ettirildi. Döneme yönelik arşiv kayıtlarında da Siirt'te daha evvel faaliyet gösteren vakıfların kayıt altına alınarak hizmetlerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır. 1526 kayıtlarına göre Siirt'te kamu hizmeti gören camiler, mescitler, medreseler, hanlar ve mezarlıkların vakıflar kanalıyla hizmet vermeye devam ettiği görülmektedir. Hatta bu vakıfların arasında şehrin birçok yerinde kullanılan çeşmelerde bulunuyordu (Demlikoğlu, 2018, s. 42-48).

Siirt'in demografik yapısı her zaman çok renkli ve çok çeşitli oldu. Şehirde Müslümanlarla birlikte Ermeniler, Süryaniler ve Yahudiler yaşıyordu. 1520'lerde Siirt'te 406 Müslüman hane bulunuyordu. Bu istatistiki bilgiye bakarak şehirde yaklaşık 2200 Müslümanın yaşadığı tahmin edilmektedir. 1568 Tapu Tahrir kayıtlarına göre şehir nüfusunda büyük bir artış gerçekleşti. Bu kayıtlarda Müslümanların nüfusu 5000'i aşarken gayrimüslimlerle birlikte şehir nüfusunun 8079 kişi olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlılarla birlikte sağlanan siyasi istikrar ve huzurla birlikte şehre, çevre bölgelerden yoğun nüfus göçleri gerçekleşti. Şehrin demografik yapısına bakarak bu göçlerin Anadolu'nun farklı şehirlerinden ve özellikle Ortadoğu üzerinden geldiği

görülmektedir. Çünkü şehirde gayrimüslim nüfusa nazaran Müslümanların nüfusu çok daha hızla artmıştı.

Osmanlı şehir kültüründe cami, çarşı ve kaleler çok önemlidir. Dini hayat, ekonomik hayat ve şehrin güvenliğini ifade eden bu üç kurum şehrin ana omurgasını oluşturuyordu. Siirt'te klasik Osmanlı şehir kültürüne bağlı bir mantık içinde bir yapılaşma vardı. Siirt'in merkezinde bir Ulu cami yer alıyordu. Bu caminin tam olarak ne zaman kimler tarafından inşa edildiği bilinmemekle birlikte 1129 ve 1260 yıllarında bakım, onarım ve tamirattan geçtiği anlaşılmaktadır (Uluçam, 2000, s. 175). Bu camiyle birlikte şehrin muhtelif yerlerine dağılmış 30 mescit bulunmaktaydı. Siirt'te gayrimüslimlerin de nüfuslarına göre ibadethaneleri vardı. Siirt gibi mütevazı bir şehirde 7 hamamın olması Müslümanların temizliğe verdikleri önemi gösteriyordu (Üner, 2011, s. 62). Şehrin pek çok bölgesinde akarsuları vardı. Bu akarsular üzerine pek çok değerli köprüler inşa edilmişti. Bu köprüler arasında tarihi Abbasilere kadar giden Batman Çayı üzerindeki Malabadi Köprüsü, Botan ile Başur suyunun birleştiği yerde Emir Süleyman Köprüsü, Botan çayı üzerine Şirvan Beylerinden Zeynel Bey tarafından 1574'de yaptırılan Ergif Köprüsü, Siirt-Eruh yolu üzerinde Nasirüddün Köprüleri sayılabilir (Seçkin, 2005, s. 295-297).

Siirt ekonomisinde ticaretin her zaman önemli bir yeri oldu. 1550'lerde Ulu Cami etrafında 257 dükkân faaliyet gösteriyordu. Ayrıca şehirde sınırlı sayıda boya ve deri imalathaneleri de bulunuyordu. Siirt'te bir adet han ve kervansarayda vardı. Şehrin güvenliğini sağlamak için bir kale mevcuttu. Burada bir Kethüda ile askerler yer alırdı. Maalesef kaynaklarda sözü edilen bu kale günümüze kadar gelemedi (Demlikoğlu, 2018b, s. 79-80).

Evliya Çelebi meşhur seyahatnamesinde Siirt'te ahşap binanın pek bulunmadığını, evlerin güzel kubbelerle inşa edilmiş mamur ve süslü yapılardan oluştuğunu belirtir. Kâtip Çelebi Siirt'in bir dağın üzerine kurulduğunu ifade ettikten sonra o günkü dönemde komşu vilayetleri anlatır. 1838'lerde Siirt'e gelen Moltke, şehri "güzel bir dağ kenti olarak" gördüğünü fakat şehrin bakımsız ve fakir olduğuna dikkat çekmekteydi (Moltke, 1969, s. 190). Seyyahlar Siirt'in güzelliğini sayarak bitiremezler fakat halkın fakirliğini de özellikle vurgularlar.

Tanzimat'la birlikte Osmanlı idari yapısında önemli değişiklikler yapıldı. Eyaletlerin sınırları ve statüleri yeniden belirlendi. Bu yapılan düzenlemeler içinde 1847'da Diyarbakır'a bağlı olan Siirt'in idari statüsü yükseltildi (Türkdoğan, 2 Haziran 1951, s. 3; Yılmazçelik, 1996, s. 228). Siirt, artık sancak olarak değerlendirilmeye başlandı. Bu dönemde Siirt'in artan nüfusuyla birlikte mahalle yapısı da yeniden şekillendi. Buna bağlı olarak Siirt merkezde, Babü'd-darb Mahallesi, Karakol Mahallesi, Kassar Mahallesi, Ra's Mahallesi, Nazif Mahallesi, Sük Mahallesi, Varaz mahallesi, Suveyka Mahallesi, Sor Mahallesi, Şeyh Halef Mahallesi, Bırskak mahallesi, Holani Mahallesi, Yakubi Mahallesi ve Ayn Salip Mahallesi isimleriyle 14 mahalle bulunuyordu (Kucak, 2018, s. 330-331). Bu mahallelerin on birinde sadece Müslümanlar, Ayn Salip ve Yakubi mahallerinde sadece gayrimüslimler ve Şeyh Halef mahallesinde Müslüman gayrimüslimler karışık yaşarlardı.

1856 kayıtlarına göre Siirt Sancağına bağlı olarak "Garzan, Hısmı Keyfa, Şirvan, Karakeçi, Gördilan, Nahiye-i Dir-Göl, Nahiye-i Aruh, Nahiye-i Sasun, Nahiye-i Ak Kisi, Nahiye-i Hazan ve Nahiye-i Reşnegan" olmak üzere on iki idari birimin olduğu anlaşılmaktadır (Yıldız-Saraçoğlu, 2007, s. 622). Bu idari yapı yeniden düzenlendi. 1869-1870 yıllarında Siirt'e bağlı olarak, Merkez Kaza, Garzan, Eruh ve Şirvan kazalarının yanı sıra 39 nahiye ve 890 köy vardı (Yaşar, 2007, s. 162-163). Siirt merkezinde 14 mahalle yer alıyordu. Bu mahalleler; Nazifin Mahallesi (Sakarya Mah.), Bırzukak Mahallesi (Conkbayır Mah.), Süveyka Mahallesi (Conkbayır Mah.), Ras Mahallesi, (Ulus mah.) Ayn Salip Mahallesi, (Ulus Mah.), Sük Mahallesi, (Batı Mah), Verrâsin Mahallesi (Dumlupınar Mah), Sor Mahallesi (Dumlupınar Mah), Babüddarb Mahallesi (Algül Mahallesi), Karagol Mahallesi, (Karakol Mah.), Holani Mahallesi (Doğan Mah.), Kassar Mahallesi (İnönü Mah.), Şeyh Halef Mahallesi (İnönü Mah), Meydan Mahallesi'dir (Akın-Kaya, 2019, s. 218). Bu mahallelerde yaklaşık 15 bin kişi yaşıyordu (Karpaz, 2012, s. 255).

Bu mahalleler içinde en merkezi olan Nazifin mahallesiydi. Tarihi Ulu Caminin etrafında kurulmuştu. Râs mahallesi şehrin en üst mahallesi olup kentin güneyine düşüyordu. Sor mahallesi şehrin doğusunda yer alır çeşmesiyle meşhurdur. Siirt'in batısında Hoheniy Mahallesi vardı. Siirt'in en çok bilinen mahallelerinden birisi Sok (Çarşı) mahallesiydi. Esnaf yoğun olarak burada yer alırdı. Şehirde gayrimüslimler üç mahallede yoğunlaşmışlardı (Işıktaş, 2016, s. 192).

Osmanlı Devletinin yerel yönetimlerde kurduğu ilk belediyelerden birisi de Siirt'te faaliyete geçti. 1872'de hizmete giren Siirt Belediyesi'nin ilk başkanı Hacı İsmail Efendi oldu (Yaşar, 2007, s. 165). Siirt'in her döneminde vakıfların ayrı bir yeri ve değeri vardı. 1874 Vakıf defterlerine göre Siirt'te 43 vakıf faaliyet gösteriyordu. Bu vakıfların elinde 1323 parça arazi bulunuyordu. Siirt'teki vakıflar içinde en büyüğü 3866 dönüm araziye sahip olan Hacı Hüseyin Ağa vakfıydı. Bu verilerden hareketle şehrin önemli bir kısmının vakıfların elinde olduğu, bu vakıfların da elindeki gayrimenkulleri ve toprakları kiralarak elde ettikleri geliri kamu yararına harcadıkları anlaşılmaktadır (Kucak, 2016, s. 25).

Şehir nüfusu arttıkça farklı sorunlar ortaya çıkmaya başladı. 1875 yılında Siirt 4000 evden oluşan bir şehirdi (Seçkin, 2005, s. 291). Siirt'in bu dönemlerde en büyük sorunu su meselesiydi. Normal zamanlarda şehir dar bir alana bağlı olarak mütevazı yapısıyla su ihtiyacını beş çeşmeden karşılıyordu. Fakat şehir nüfusundaki artış mevcut çeşmelerin ihtiyacı karşılamasını

imkânsız hale getirdi. Belediye bu sorunu 1887’de çözmek için su kanallarının bakım ve onarımını yaptırdı (BOA, Y. MTV., 29-31, (26.3.1305); Seçkin, 2005, s. 292). Fakat bu çabalar sorunu çözmekte pek etkili olmadı. Aslında Siirt’in su sorunu çok daha eskilere gidiyordu. Kâtip Çelebi 17. Yüzyılda böyle bir sorunun varlığına işaret ediyordu. Şehir asırlarca bu sorunla yaşarken şehrin kenarından Başur, Botan ve Kezer gibi akarsuları boşa akıp gidiyordu. Mevcut imkânlar bu suyu şehre taşımaya yeterli gelmedi.

XIX. yüzyılda modern karayolları ve demiryollarının gelişmesi ile birlikte şehirlerin sosyo-ekonomik yapısında da büyük değişimler başladı. Yol medeniyet, yol ekonomi, yol kültür demektir. Dönemin yetkilileri de yolun değerinin çok iyi farkındaydılar. Fakat Osmanlı Devleti yoğun siyasi ve ekonomik sorunlarla mücadele ettiğinden Anadolu’nun pek çok vilayeti gibi Siirt’in de ihtiyaç duyduğu yolları yapamadı. Devletin bu ihtiyacı gidermekte zafiyet göstermesi üzerine yerel yöneticiler sorumluluk alarak bu sorunu bizzat çözmek istediler. Pek çok Vali, şehirlerinin diğer şehirlerle, şehir merkezlerini kazalarla bağlayacak yol yapım işine girdiler. Siirt’in Bitlis Vilayeti, kazalarla ve çevre vilayetlerle ulaşımı sağlayacak karayolu projeleri hazırlandı. Bitlis’i Erzurum ve Diyarbakır’a bağlayacak ana yollar ile Siirt’i bu yollara ulaştıracak ara yolların yapılması planlandı. Bu projeleri hayata geçirmek için de çalışmalara da başlandı. Fakat yaşanan süreç içindeki siyasi, askeri ve ekonomik sorunlar bu projelerin gerçekleşmesini engelledi (Çelik, 2019, s. 205-209). Böylece dış dünyayla ulaşım bağlantısını sağlayamayan Siirt, içe kapalı bir şehir olarak kaldı ve kayda değer bir ekonomik gelişme gösteremedi.

Siirt’in kendisine özgü bir mimarisi ve tarihi sürece uygun bir şehircilik anlayışı vardı. Şehir merkezindeki yerleşimin çekirdeğini Akdağ yamaçlarındaki eski mahallelerdeki evler oluşturuyordu. Bu evler, dar ve düzensiz sokaklar boyunca sıralanmışlardı. Halk, yörenin iklimine ve ekonomik yapısına uygun bir konut mimarisi geliştirdi. Siirt kendisine özgü, bütünüyle yerel malzemeler kullanılarak yeni bir anlayış ortaya çıkardı. Bu mimari anlayış Cas tipi ev modeline dayanıyordu. Siirt yöresine özgün bu mimari (Bekleyen, 2007, s. 565) Anadolu’nun diğer yörelerinde pek görülmez. Cas evlerinin Siirt’te en az altı yüz yıllık bir geçmişinin olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü burada kullanılan “Cas” adlı temel inşaat malzemesi bu bölgeden temin edilmektedir. Siirt’te kullanılan bu evler dışarıdan bakıldığı zaman kale gibi görünmekteydi. Kesik prizmayı andıran bu evler, iklim şartları ve güvenlik ihtiyacının doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştı (BCA Fon Kodu: 490 1 0 0 1002 871 2). Genellikle iki ya da üç katlı olan evler giriş bir avlunun içinde yer alırdı (Taş, 2012, s. 12; Koday, 2017, s. 1378). Bu mimari anlayışta dışa kapalı yaşam biçiminin de büyük etkisi vardı (Anonim, 1983, s. 6733).

Cas’la sıvanan evler beyaza büründüğü için, Siirt’in uzaktan görüntüsü "beyaz kent" olarak tanımlanırdı. Bu tarz mimari Siirt Merkez, Tillo, Bağtepe, Çatılı, Dereyamaç, İkizbağlar, Çınarlısu, Doluharman ve Akyamaç köylerinde de kullanılmaktaydı. Osmanlı kayıtlarında ve salnamelerinde bu Cas evlerinden sıklıkla söz edilmektedir (Bitlis Salnamesi, 1310, s. 170).

Siirt Diyarbakır’dan alınarak Bitlis’e bağlandı (Çelik, 2019, s. 38). Siirt’in 1892’de Eruh, Şirvan, Pervari ve Garzan olmak üzere 5 kazası vardı (Yaşar, 2007, s. 164-165; Cuinet, 1891, s. 596). Bu dönemlerde Osmanlı Devletinin merkez teşkilatında olduğu gibi taşra teşkilatında da sıklıkla değişiklikler olduğundan Siirt’e bağlı kazaların adedi ve bu kazaların sınırları da sürekli değişiyordu. Bu dönemde Siirt’in toplam nüfusu 65.667 kişiydi (Karpas, 2012, s. 275).

2. Erken Cumhuriyet Döneminde Şehircilik (1923–1945)

Cumhuriyete geçerken Siirt, modern ve gelişmiş bir şehir olmaktan oldukça uzaklarda mütevazı bir Anadolu kasabası görünümündeydi. Şehir köklü bir kent kültüründen mahrum ve alt yapı sorunları devam eden “egzotik görüntüye” sahip bir yerleşim alanıydı (Obuz, 2017, s. 113; Seçkin, 2005, s. 289). Şehir gelişmemiş, içe kapalı büyümeye çalışmış fakat savaş döneminin koşullarından dolayı daha da gerilemiş bir durumdaydı.

Siirt’e ilk kez gelenler uzaktan şehre ilk bakışta, “Elele vermiş, üç tepenin kucakladığı ve bir gelin gibi baştan aşağıya beyazlara bürünmüş Siird” şeklinde güzel bir görüntüyle karşılaşırlardı. Fakat şehre girip gezince şehir hakkındaki olumlu kanaatlerde bazı değişiklikler başlardı. Şehir hakkında “Uzaktan beyazlara bürünmüş bir gelin gibi gözükür Siirdi; hakikat halde kırışıklıklardan alını oyuk oyuk olmuş, gözlerinin ferisi sönmüş, yanakları sönmüş fakat bunlara rağmen genç ve güzel görünmeye özenen bir ihtiyar acuzeye teşbih etmek daha doğru değil midir?” (Aydın, 1943, s. 1-3; Cuinet, 1891, s. 601) şeklinde bir görüş ortaya çıkmaktadır. Siirt güzel fakat bakımsız bir şehirdi.

Siirtlilerin 1918’den itibaren vilayet olma yönünde çeşitli talepleri vardı. Siirt gibi birçok şehrin durumunu değerlendiren hükümet çalışmalara başladı. Bakanlar Kurulunun bu hazırlıkları meclise sevk edildi. 11 Eylül 1920’de “Siirt Sancağının Müstakil Liva Halinde İdaresine Dair Kanun Layihası” Meclis Başkanlığı tarafından görüşülmek üzere Dâhiliye Encümenine sevk edildi. 23 Eylül’de toplanan Encümen, Bakanlar Kurulunun teklifinin kabul ederek Genel Kurula gönderilmesini kararlaştırdı. 26 Eylül’de Büyük Millet Meclisi, Siirt mutasarrıflığının müstakil liva haline gelmesini kabul etti (TBMM, ZC, c.IV, İ.73, (26 Eylül 1936), s. 354; Şaşmaz, 2014, s. 153). 28 Şubat 1921 yılında Ceride-i Resmîye’de yayımlanan bu kanun ile Siirt

vilayet haline getirildi.¹ 1923 yılında İçişleri Bakanlığı yayınladığı bir genelgeyle bu hukuki süreci tamamladı (1967 Siirt İl Yıllığı, 1968, s. 2; Atalay, 1946, s. 31; Seçkin, 2005, s. 4). Siirt, Merkez ilçe, Pervari, Garzan, Eruh (1967 Siirt İl Yıllığı, 1968, s. 129), Şirvan ve Şirnak olmak üzere altı kazadan oluşan bir vilayet olarak kuruldu (Devlet Salnamesi, 1926, s. 640; Obuz, 2017, s. 21). Zaman içinde Siirt'in coğrafyaya bağlı olarak kaza sayısında sıklıkla değişiklikler olduğu gibi şehrin komşu vilayetlerle sınırlarında da çeşitli düzenlemeler yapıldı.

1927 yılı nüfus istatistiklerine göre de Siirt nüfusu 101.529 kişidir. Bu nüfusun 14.830 kişisi Siirt Merkezinde yaşıyordu. Bu nüfus Ulus Mahallesi, Dumlupınar Mahallesi, İnönü Mahallesi, Sakarya Mahallesi, Karakol Mahallesi, Ülkü Mahallesi, Tınaztepe Mahallesi ve Batı Mahallesi'ne yerleşmişti. Geriye kalan nüfusta köyler ve kırsal bölgelerde yer alıyordu. Bu istatistiki bilgilerle göre Siirt'in nüfusunun yaklaşık %78'i köylerde ve kırsal bölgelerde geri kalan nüfusta şehirlerde yaşıyordu (Umumi Nüfus Tahriri, 1928, s. 25). Siirt'in 1935 nüfus istatistiklerine bakıldığında da şehirlere göre kırsal bölge nüfusunun daha da hızla arttığı görülmektedir. Bu dönemde de Siirt nüfusunun yaklaşık %81'i kırsalda yaşamaktaydı (Genel Nüfus Sayımı, 1935, s. XIV). Cumhuriyetin ilk yıllarındaki bu bilgiler kırsaldan merkeze yönelik bir göç hareketinin olmadığını göstermektedir.

Şehir sıkıştığı dar alanda çıkmamıştı. Şehrin başlangıç nüvesi olan Ulucami ve etrafında nüfus yoğunluğu devam ediyordu. Bu mahallelerde sokaklar oldukça dar ve düzensizdi. Sokaklar insanların yürüyebileceği genişlikte olup cadde özelliği gösteren yollar yoktu. Şehir modern bir şehircilikten ve imar planına uygun bir düzenden oldukça uzaktaydı. Bu mahallelerde yaşayanlarda şehrin etrafını çevreleyen bağlar ve bahçelerde tarım yapıyorlar ve hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Siirt'te köy ve kent yaşamı iç içe geçmiş, alt yapı yok ve şehir planlamasından hiç söz edilmiyordu (Özgen-Karadoğan, 2009, s. 68). Bu dönemlerde modern bir şehirden ve modernleşmeye yönelik bir anlayıştan söz etmek mümkün değildi (Alkan, 2018, s. 7).

Siirt'te ticaret ve sosyal etkinlikler Ulu Cami etrafındaki bölgede gerçekleştirilirdi. Bu yörede ticaret kapalı çarşıda yapılırdı. Bu çarşı balık omurgası şeklindeydi, sağa ve sola açılan kolları vardı. Bu kolların üzerinde Helvacılar Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı, Demirciler Çarşısı, Yemenciler Çarşısı gibi iş kolları ayrılmış esnaf yer alırdı. Şehrin bütün ekonomik faaliyeti bu çarşıda görüldü. Çarşının üzeri küçük küçük kubbelerle kapalıydı. Bu kubbelerde aydınlatma ve havalandırmayı sağlayan açık bölümler olurdu. Cas maddesinden yapılan bu çarşı kubbesi zamanla yıpranarak topluma zarar verecek tehlikeli bir duruma gelince belediye tarafından yıkıldı (Erden, 2012, s. 51).

Ankara Hükümeti, Cumhuriyetle birlikte yeni bir kent kültürü oluşturmak istiyordu. Cumhuriyetin değerleri ve yeni kültürel anlayışa göre şehirlerin gelişmesi ve yeniden yapılandırılması amaçlanıyordu. Cumhuriyetle birlikte modern bir şehircilik anlayışı ve gelişmiş yerel hizmet için 1930 yılında 1580 sayılı Belediye Kanunu kabul edildi. Bu kanunla belediye teşkilatı, yapılanması ve görevleri yeniden düzenlendi. Belediye'nin görevleri arasında şehrin imar planlarını hazırlamak ve uygulamak da yer aldı. Kanuna göre nüfusu 2000'in üzerinde olan yerleşim bölgelerinin imar planının hazırlanması ve uygulanması zorunluydu (Resmi Gazete, 14 Nisan 1930, s. 8821-8840). Böylece Siirt Belediyesine şehir hakkında imar planı hazırlama ve uygulama zorunluluğu getirilmiş oldu. Fakat Siirt Belediyesinin ekonomik imkânları ve teknik personeli bu kanunun gereğini yerine getirebilecek şartlara sahip olmadığından bu kanun kapsamında fazla bir çaba gösterilmedi. Böylece 1930 yılında yapılan bu düzenlemeden şehir faydalanamadı.

Siirt'te imar planı hazırlanarak uygulanamadı fakat şehirde ulusal mücadeleye atıf yapan ve Cumhuriyetin değerlerini ön plana çıkaracak isimler kullanılmaya başlandı. Siirt Merkez'de yer alan mahallelerin isimleri yeniden düzenlendi. Böylece mahallelere Conkbayırı, Dumlupınar, Sakarya, Ülkü, Ulus ve İnönü gibi yeni isimler verildi. Bu anlayış kamu kurumları üzerinden yaygınlaştırıldı. Örneğin 1931 yılında Siirt merkezinde iki tane önemli ilkokul vardı. Bu okulların ismi, Gazi ilkokulu ve Cumhuriyet ilkokuluydu.

1930'lı yıllardan itibaren şehirde bir kıpırdanma, şehrin gelişmesi ve güzelleşmesi adına ilk adımlar atılmaya başlandı. Şehir meydanlar, yerel idare binaları, anıt mekânlar, parklar, yeni caddelerle eski hüviyetinden sıyrılarak yeni bir ruh ve kimlik kazandı. Bu dönemde açılan köprülere, okullara, parklara ve sokaklara rejimin sembol isimlerinin adı verilmeye devam edildi. Özellikle milli bayramlarda resmî törenlerin icra edildiği Cumhuriyet Meydanındaki Atatürk Anıtına, ışıklandırmalar yapılarak büyük değer ve önem gösterildi. Âdete şehrin kalbinin attığı bu anıt, şehir için bir sembol haline geldi (Obuz, 2017, s. 123).

Siirt'te belediyecilik kurumu oldukça eskidi. Osmanlıdan Cumhuriyet'e geçerken Belediye Başkanı olarak Hami Efendi, Hacı Mehmet Efendi ve Mehmet Sıddık Bey'ler görev yaptılar (BCA, Fon Kodu: 30 11 1 0 Yer No:63 14 2). 1932'den 1941 yılına kadar Siirt'te Vali/Belediye Başkanı dönemi yaşandı (BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No:26 11 5; Resmi Gazete, 9 Mart 1932, s. 1281). Bu dönemde görev yapan Valiler, sahip oldukları siyasi ve idari güçle Siirt'te pek çok hizmet yaptılar. Siirt'in çarpık ve plansız

¹ Kanun, "Birinci madde: Siird sancağı müstakillen idare olunacaktır. İkinci Madde: Tarihi neşrinden muteber olan iş bu kanunun icrasına Heyeti Vekile memurdur" (Ceride-i Havadis, 28 Şubat 1337, s. 6).

bir şekilde gelişmesine ilk müdahaleyi Vali/ Belediye Başkanı Sakıp Beygo yaptı. Vali Baygo, görev başladığında şehrin ana arterlerini açarak ulaşımı rahatlatmak ve şehrin daha planlı gelişmesine imkân sağlamak için bir dizi istimlak çalışmaları başlattı. Bu gayretlerin sonucunda Cumhuriyetin 10. yılında 1933'te Cumhuriyet Caddesi açıldı. Şehrin içindeki 120 tabakhane kaldırılarak şehrin dışına modern bir mezbaha yaptırıldı. 1934'de Siirt'te Sakıp Beygo ve Doğan Caddeleri de dâhil yedi yeni cadde açılırken (Obuz, 2017, s. 148; 1973 İl Yıllığı, 1973, s. 204) bu caddelere kaldırım taşları döşenmeye başlandı (*Siirt Gazetesi*, 30 Ağustos 1941, s. 3). Belediye Binası 17 Ağustos 1937'da temeli atılarak (*Siirt Gazetesi*, 21 Ağustos 1937, s. 1) kısa sürede hizmete alındı.²

Cumhuriyet döneminde vakıfların hukuki durumu ve statüsüne yönelik pek çok değişiklikler yapıldı. Bu düzenlemeler kapsamında bazı vakıflara mülkleriyle birlikte el konuldu, bazı vakıflarda kapatıldı. Bu düzenlemelerden Siirt'teki Vakıflarda oldukça fazla etkilendiler. 1936 yılında Vakıflar İdaresi, Siirt'te 18 Cami ve mescidi kamulaştırarak satılığa çıkardı (BCA Fon Kodu: 30 18 1-2 Yer No: 68 74 7; Obuz, 2017, s. 168). Halk dini ibadetlerde bir aksaklık yaşanmaması için bu camilerin birçoğunu satın alarak bakım, onarım ve dini hizmetlerin gerçekleşmesi için sahip çıktı. Siirt'teki bazı camiler ibadete kapatılarak askeriyenin hizmetine verildiler. Örneğin Siirt'in en eski ibadet yerlerinden Münkedir ve Cumhuriyet Camileri ibadete kapatılarak Jandarma tarafından kullanılmaya başlandılar. Halk Jandarmanın tahliye edilerek bu camilerin asli vazifesine uygun şekilde hizmete açılması için çok çaba gösterdi. Fakat halkın bu gayretleri jandarma birlikleri için şehirde uygun yerler bulunmadığı gerekçesiyle her seferinde boşa çıkarıldı (BCA Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 66 414 7).

Siirt zaman içinde birçok kez yoğun göç dalgalarına maruz kaldı. Şehre gelen bu insanların yerleşmesi, şehre uyum sağlaması ve şehir ekonomisine katkı sağlaması kolay olmadı. Siirt gibi dar alana sıkışmış bir şehirde yeni yerleşim alanlarının açılması kaçınılmaz bir zorunluluk haline geldi. Fakat bir şehrin gelişimi ve şehirde iskân alanlarının belirlenmesinde coğrafya temel belirleyici etken olarak öne çıkmaktaydı. Siirt'in doğu tarafı Botan vadisiyle doğal sınır oluşturduğundan yerleşim imkânı yoktur. Şehrin kuzey tarafı gelişime elverişli değildir. Şehrin gelişebilmesi için Siirt-Batman karayolunu takip eden Kurtalan Caddesinin geçtiği güzergâh en önemli seçenektir (Özgen-Karadoğan, 2009, s. 65). Böylece şehir sıkıştığı dar alandan kurtarılarak düz, geniş ve ulaşım imkânı olan yeni sahalara doğru açılma fırsatı yakaladı.

1934 yılından itibaren yeni yapılaşma ve iskân Kızlar Tepesi denilen bölgenin etrafında gerçekleşmeye başladı. Bu bölgede gerçekleşen bu yapılaşmayla birlikte yeni caddeler, parklar ve kamu kurumları bu bölgeye taşındılar. Bu yapılaşmayla birlikte Belediyen gerekli alt yapı hizmetlerini gerçekleştirmek için bu bölgelere hizmet verdi (Uzun, 1941, s. 1). Siirt'te ki bu yeni yapılaşma alanı özellikle eski mahallelerde oturanlarda kamu kaynaklarının bu yeni alanlara aktararak kendi mahallelerinin ihmal edildiklerini iddia ederek şikâyet etmelerine neden oldu (Yaşa, 1941, s. 3). Bu yapılaşmanın ne kadar imar planının esas alınarak yapıldığına yönelik de ciddi itirazlar da vardı. Hükümet'te Siirt'te herhangi bir imar planının tam anlamıyla uygulanmadığının farkındaydı (BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 65 434 5). Fakat kamu kaynakları ve şehrin ekonomik imkânları böyle bir planı hazırlamak ve uygulamaya imkân tanımıyordu.

Şehir 1940'lı yıllarla birlikte tarihi yamaçtan ovaya doğru genişlemesini hızlandırdı. 1939'da şehirde ilk kez pazar kuruldu, yeni parklar açıldı, şehrin farklı yerlerine akasyalar dikildi, halkın mesire alanlarına kolaylıkla gidebilmesine imkân sağlamak için otobüs seferleri konuldu. Modern bir fırın yapıldı, mezarlıklar ıslah edildi ve yeni evler inşa edilmeye başladı Kızlar tepesindeki yerleşim daha da hızlanarak devam etti. Vali Konağı'nın bu bölgede inşa edilmesi inşaat faaliyetlerini daha da artırdı (Obuz, 2017, s. 148-149). Şehirde yeni tarz mimari anlayış tek katlı ve gösterişsiz yapılan Numune evleri oldu. Halkın bu ilgisi Siirt'in kendisine özgü Cass evlerinin de sonunu getirmeye başladı. Şehrin kendisine özgü geliştirmiş olduğu Cass evleri mimarisinin yerini bu basit tek katlı evlere bırakması, şehrin "Beyaz kent" olma özelliğini de yavaş yavaş kaybetmesini sağladı (Seçkin, 2005, s. 289).

Siirt, üç nehrin buluştuğu bir yörede yer alıyordu. Fakat şehrin kurulduğu alan, bir tepenin eteğindeydi. Şehrin yüksek bir bölgede kurulmuş olması şehrin alt kıyısından geçen bu suların yeterince faydalanabilmesini engelliyordu. Şehir bu suların faydalanamadığı için şehir su ihtiyacını şehrin muhtelif yerlerinde bulunan dört çeşmeden karşılıyordu. Bu çeşmelerin en meşhurları Sor, Ayn Salıp ve Suku'l Ayn'dı (Seçkin, 2005, s. 292). Şehir büyüdükçe bu çeşmeler yeterli olmadı. Böylece şehirde Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan susuzluk sorunu Cumhuriyet döneminde de aynı şekilde devam etti. Şehir ahalisi ve sakalar, ihtiyaç duydukları suyu temin edebilmek için kilometrelerce uzaklardan su taşıdıkları oluyordu. Bu sorunu çözmek için yerel yöneticiler farklı pek çok yol denediler. Şehrin birçok bölgesine yeni kuyular açmak, nehirlerden şehre su pompalamak vb. Fakat bu çabalardan kalıcı bir sonuç elde edilemedi (Kirişcioğlu, 1957, s. 3).

² Bu dönemde Belediye kadrosunda bir reis, bir başkâtip bir muhasip, iki muhasebe kâtibi, bir tahsil memuru, bir yazı işleri kâtibi, bir iâşe memuru, bir mezbaha memuru, bir ölçü ve ayar memuru, bir zabıta amiri ve 8 zabıta personelinden müteşekkildi (Atalay, 1946, s. 35)

Siirt ekonomik bakımdan yeterince gelişmemiş olmasına rağmen şehirde sıklıkla yaşanan doğal afetler halkın hayat koşullarını daha da olumsuz etkiliyordu. Örneğin Cumhuriyet döneminin en büyük doğal afetlerinden birisi 1941 yılında yaşanan kıtlıktır. II. Dünya Savaşı'nın ağır ekonomik koşulları altında Siirt, yağmurların kesilmesi tarlalarındaki ürünlerin zayı olması ve şehrin ihtiyacını karşılayan tarımsal üretimin yok denecek kadar az hasadın gerçekleşmesi Halkı çok zor durumlara düşürdü. Şehirde temel gıda maddelerinin fiyatları yükseldi, tarım ürünleri karaborsaya düştü. Şehirde yokluk ve sefaletle birlikte büyük bir dram yaşandı (BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0 Yer No:1002 871 2).

Siirt'te ulaşım oldukça ilkel yöntemlerle sağlanıyordu (BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0 Yer No:1002 871 2). At, katır, sal vb. vasıtalar kullanılarak gerçekleştirilen ulaşımın bazen günlerce taşan derelerin yanında beklemek zorunda kalınıyordu. Özellikle kış aylarında Siirt merkezden komşu vilayetlere, kazalarla, nahiyelere ve köylerle ulaşımın günlerce sağlanamadığı zamanlar oluyordu (BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0 Yer No:1002 871 2). Siirtliler şehrin etrafını saran bu akarsuları aşmakta büyük zorluklarla karşılaştılar. Halkın bu sorununu çözmeye yönelik ilk adım 1930'da yapılan Kezer Köprüsü'yle oldu. Fakat özellikle Başur suyunu geçmek çok zordu. Baharda sular yükseldiği zaman bu suyu aşabilmek oldukça tehlikeli sonuçlar doğurabiliyordu (Erden, 2012, s. 41). 1935'te Başur Köprüsü'nün inşası şehir ulaşımına büyük katkı sağladı (Coşkun, 2021, s. 14). Siirt'i dış dünyaya açan ve büyük şehirlere bağlayacak en önemli adım 1943'te Batman Çayı üzerine inşa edilen köprüyle oldu (Atalay, 1946, s. 24). Böylece insanların ilkel bir şekilde sallarla geçmeye çalıştıkları, taşkın zamanlarında günlerce bekledikleri engellerden birisi ortadan kaldırılmış oldu.

Şehrin komşu vilayetlerle bağlantılarının sağlanabilmesinde sorunlar devam ediyordu. Hükümet ulaşımına büyük önem veriyordu (Güvenç, 1939, s. 67). Bu amaçla öncelikle Siirt'i Bitlis'e bağlayacak karayollarının inşası için ihaleye çıkıldı. Bu yolun birinci kısmı 1940'da ikinci kısmı 1941'de tamamlanırken üçüncü kısım için de 1942'de ihale sözleşmeleri imzalandı. Bu proje kapsamında yollar yapılacak ve güzergâh üzerinde bulunan Haydar köprüsü de inşa edilmiş olacaktı. Fakat bu üçüncü kısmın tamamlanması planlandığı gibi gerçekleşmedi. Siirt için son derece hayati öneme sahip olan bu yolun inşasını gecikti (BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No:155 94 11; BCA Fon Kodu:30 10 0 0 Yer No:156 95 5). Siirt'i Bitlis'e bağlayacak karayolu inşaatı zaman içinde güçlüklerle tamamlandı (Siirt Postası, 16 Haziran 1953, s. 1).

Hükümet Ankara'yı Diyarbakır üzerinden Siirt ve Cizre'den geçerek Irak'a ulaştırarak bir demiryolu hattı planlandı (İlyas, 2014, s. 332). Bu projede demiryolu hattı doğrudan Siirt Merkeze gelmiyor şehrin 20 km batısında Başur vadisinden geçiyordu. Bu demiryolu projesi Siirt için son derece önemli bir yatırımdı (BCA, Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No:151 72 1). Projenin hayata geçirilmesi için çalışmalara başlandı fakat demiryolu inşaatı oldukça yavaş ilerledi. Araya II. Dünya Savaşı'nın girmesi inşaatı daha da yavaşlattı. Neticede bu demiryolu hattı 29 Ekim 1944'te Siirt'in Kurtalan İstasyonuna kadar geldi (Çağlayan, 2012, s. 127-128). Kurtalan ile Siirt arasında karayolu inşa edilerek böylece Siirt büyük şehirlere bağlanmış oldu (Şendur, 1 Ekim 1949, s. 3). Böylece demiryolunun Siirt'e gelmesi şehrin ekonomik bakımdan gelişmesi ve şehrin yaşam kalitesini artıran önemli bir adım oldu.

Belediye Başkanı Lütfi Yavuz, şehrin imarı için yeni projeler hazırladı. Bu amaçla Başkan hal ve sağlık binalarının inşası amacıyla çalışmalar başlattı (Kılıççioğlu, 1941, s. 1). 1946 yılında başlanan Hükümet Konağı kısa sürede hizmete alındı (Atalay, 1946, s. 101). Hükümet Konağının da Kurtalan Yolu üzerinde inşa edilmesi, artık şehrin ağırlık merkezinin eski mahallelerden yeni yerleşim yerlerine doğru kaydığını gösteriyordu. Fakat bu inşaat ve yapılaşma şehrin ihtiyaçlarını karşılamaktan oldukça uzaktı.

Şehrin en temel sorunları arasında mesken sorunu devam ediyordu (BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No:70 461 5). Bu sorun gerek kullanılan mimari anlayışa bağlı olarak Cass evlerinden gerekse bölgede üretilen evlerin yeterince sağlıklı ve kaliteli olmayışıyla kaynaklanıyordu. Bu durum pek çok resmi kurumda da yaşanıyordu. 1945 yılında Birinci Genel Müfettiş A. Doğan, Başbakanlık Makamına yazdığı yazıda, kamu kurumlarının bakımsız ve kiralık binalarda hizmet gördüğünü, şimdiye kadar bakımsız kalan ve bayındırlık faaliyetlerine ihtiyaç duyulan Siirt'e Cumhuriyet Hükümetinin el atması gerektiğini bildirir (BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No:70 461 13). Çünkü kapsamlı bir imar planı hazırlamak ve uygulamak Belediyenin ekonomik imkânlarıyla mümkün görünmüyordu. Bu nedenle Belediye bu ekonomik maliyetleri göz önünde tutarak planlı yapılaşmadan kaçındı. Böylece şehirde çarpık bir yapılaşma ve modern şehircilik anlayışından uzak bir şehircilik gelişmeye başladı (Şendur, 24 Aralık 1949, s. 3).

3. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Şehircilik (1945–1967)

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi Siirt'te büyük ferahlamaya yol açtı. Bu dönemde Belediye, şehrin temel sorunlarına çözüm üretmekten ziyade birtakım yeni yolları açma ve şehrin temizliğiyle alakadar olabiliyordu (BCA, Fon Kodu:490 1 0 0 Yer No:571 2274 1). Şehrin altyapı sorunları devam ediyordu. Şehir ahalisi özlem ve sabırla şehre bir an önce su ve elektriğin getirilmesini bekliyordu. Fakat şehrin ekonomik gerçekleri bu sorunları çözmekte yetersiz kalıyordu (Siirt Gazetesi, 11 Mayıs 1940, s. 1; Uzun,

26 Ocak 1946, s. 1; *Siirt Gazetesi*, 21 Aralık 1946, s. 1) 1945'te Vali N. Kıcıman şehrin su ve elektrik sorununu çözmek için Botan ve Kezer çayından borularla şehre su taşıdı ve şehrin aydınlatılması için de yeni bir jeneratör getirtti (*Siirt Gazetesi*, 31 Ağustos 1946, s. 1). Böyle 1948'de Siirt'in Sokak ve caddeler aydınlatılmaya başlandı (*Siirt Gazetesi*, 14 Şubat 1948, s. 1). Şehrin havası biranda değişti.

II. Dünya Savaşı sonrasında yeni bir dönem yeni bir anlayış ve değişim başlamıştı. Bu yıllarda Siirt gündeminin en önemli konusu asırlardır kullanılan Cas evleriydi. Siirt merkezinde evlerin büyük bir kısmı bu mimari anlayışla yapılmıştı. Fakat Siirtliler bu ev mimarisini ekonomik olmaktan çıktığı için terk etmeye başladılar. Çünkü Cas evleri, güneşten ve soğuktan çok zarar görebilen çabuk aşındığından yaz ve kış dönemlerinde düzenli bakım ve onarım gerektiriyordu (Sönmez, 2013, s. 35). Cas evleri halk sağlığını da olumsuz etkiliyordu. Özellikle yaz aylarında havalar hızla ısınırken evlerin üzerindeki beyaz sıva toz haline gelerek, (Türkdoğan, 26 Mayıs 1951, s. 1) halk sağlığını tehdit ediyordu. Şehrin her yeri tozlu ve kirli oluyordu (Aydın, 16 Birinci Teşrin 1943, s. 1-3). Cas evlerinin halk sağlığına verdiği zararı değerlendiren Sağlık Bakanlığı, şehirde Cas evi yapımını yasakladı. Böylece yeniden Cas evinin yapılmasına ve mevcut evlerinde bakımlarına izin verilmedi. Şehirdeki Cas ocakları kapatıldı. Kısa sürede bakım gerektiren evlerinde tahliye edilmesi istenildi (Şendur, 12 Haziran 1948, s. 1-3)

Sağlık Bakanlığının bu ani kararı karşısında Siirtliler, bir bocalama içerisine girdiler. Çünkü Siirt'te yeni inşaat teknolojisiyle yapılmış evler çok azdı. Hükümet bu yasaklama sonrasında yoğun ve kapsamlı bir çalışmayla yeni tarz evler yapsa da şehrin ev ihtiyacını karşılayamayacaktı. Mevcut Cas evlerinin bakımına da izin verilmediğinde bu evler kullanılamaz hale geldi. Şehir adeta yavaş yavaş harabeye döndü. Cas evleri boşaltılırken yeni tarz ev yapımı işi de gecikti. Bu şartlarda şehirdeki mesken sorunu iyice derinleşti (Aytekin, 10 Mart 1945, s. 1). Şehirde ciddi bir mesken krizi çıktı. Halkın şiddetli şikâyetleri üzerine yetkililer 1948'te Cas evinin yapılmasına en azından mevcut evlerin bakım ve onarım yapılarak kullanılabilmesine izin verdiler (Uzun, 24 Temmuz 1948, s. 1). Gelişen inşaat teknolojileri ve inşaat malzemeleri karşısında Cas tarzı mimari fazla gelişmedi (1973 İl Yıllığı, 1973, s. 143). Şehrin meskenlerden yaya kaldırımlara kadar her alanda tam anlamıyla bir restorasyona ihtiyaç duyuyordu (Uzun, 9 Ekim 1948, s. 1).

Siirt'te 1930 yılı 1580 Sayılı Kanun'a istinaden Belediye, planlı bir şehircilik için imar planı hazırlanmasına yönelik hiçbir çaba göstermedi. Siirt'in gerçek anlamıyla ilk imar planı 1949 yılında hazırlandı. Böylece modern bir şehirciliğe yönelik önemli bir adım atıldı. Bu planla Siirt merkezi, on dört mahalleye bölündü. Bu mahalleler; Alan, Algül, Batı, Conkbayırı, Doğan, Dumlupınar, İnönü, Karakol, Küçük Çarşı, Sakarya, Tınaztepe, Ulus, Ülkü ve Yeni Mahalle'den oluşuyordu (1967 İl Yıllığı, 1968, s. 87). Bu imar planıyla Siirt'in mevcut şehircilik yapısının tespiti yapılarak yeni yapılaşma denetim altına alınıyordu.

Siirt'in bu imar planını uygulayabilmesi için Vali, bizzat sorumluluğu üzerine aldı. Çünkü böyle bir planın başarısı şehirde ki kurumlar arası iş birliği ve halkın desteğine bağlıydı. 14 Ekim 1949'da şehrin ileri gelenlerini Halkevinde toplayan Vali Şevket Eker, imar planını tanıtarak önemi hakkında çeşitli bilgiler verdi. Vali, şehirde yapılması gereken bayındırlık hizmetlerini anlattı. Siirt merkez ile ilçeler arasında açılması gerek yollar, şehirde ihtiyaç duyulan köprüler, ilçelerde yapılacak kamu kurumlarından söz etti. Vali Siirt merkezinin mesken sorunu ve yeni konutlara duyulan ihtiyaçtan, su ve elektrik sorununun tamamen çözülmesinden, Tayyare Meydanın düzenlenmesinden, park ve spor tesislerin yeşillendirilmesinin öneminden bahsetti. Vali, şehirde yeni yapılacak tesisler ve mevcut kamu alanlarının yeniden düzenlenmesi ve ıslahının önemini anlattı. Şehirdeki Cas evlerinin durumu üzerinde duran Vali, ucuz ve dayanıklı malzemeden mesken yapımına imkân tanınmasının gerekliliğini vurguladı. Vali sözlerine şehirdeki milli eğitim, sağlık ve tarım alanlarındaki durum üzerinden alınması gereken önlemleri açıklayarak tamamladı (*Siirt Gazetesi*, 22 Ekim 1949, s. 3). Toplantıya katılan bürokratlar, şehrin ileri gelenleri ve halktan insanlar şehrin yeniden yapılandırılarak modern bir görünüme kavuşturulması için imar planının hazırlanması ve uygulanmasının gerekliliğinde hemfikirler. Fakat böyle kapsamlı bir şehircilik faaliyetinin tam anlamıyla hayata geçirilebilmesi için ihtiyaç duyulacak ekonomik kaynağın nasıl temin edileceğini bilmiyorlardı. Siirtliler bu plana destek veriyorlardı fakat böyle bir değişim ve dönüşümün devletin imkânlarıyla yapılması gerektiğini düşünüyorlardı.

Uygulama Siirt merkezdeki eski yerleşim yerlerine fazla dokunulmadan, tamamen şehrin yeni gelişen bölgelere doğru genişlemesi şeklinde oldu. Böylece şehir yeni açılan cadde ve sokaklarla hızla büyümeye başladı. Şehir bu süreçte Tınaztepe, Ülkü, Karakol ve Batı Mahallelerine doğru yayılma sürecine girdi. Yeni meskenlerle birlikte yeni yerleşim alanları ve geniş caddeler yapılmaya başladı. Siirt'teki bu yapılaşmanın önüne en büyük engel olarak vakıf arazileri çıkıyordu. Şehir merkezinin önemli kısmı vakıflara ait arazilerden oluşuyordu. Bu arazilerin üzerine kamu yararı gözetilerek yollar açılıyordu. Fakat bu yolların etrafındaki vakıf arazilerinin hiçbir şekilde imara ve inşaaata açılmaması bir sorun olarak ortaya çıkıyordu³. Bu şekilde

³ Siirt Valisi, "Siirtlilerde yerleşmiş hatta diyebilirim ki kökleşmiş (vakıf malı alım satımı günahdır) zihniyeti yok olmadıkça Siirt planlı imar ve fikir bakımından şimdiye kadar olanla kalır. Çünkü şehrin yayıldığı ana caddenin iki tarafındaki ovalarda vakıf malı arsa var. Bunları almaya ve üzerinde inşaat yapmaya kimse yanaşmazsa şehirde her hangi bir plandan bahsedemeyiz" dedi. *Siirt*

kentin gelişimi için oldukça önemli olan alanlar imara açılrsa da vakıflar bu arazileri değerlendirmediklerinden halktan da kimse inşaat yapmaya yanaşmadığından bu araziler boş kalıyordu (Obuz, 2017, s. 155). Böylece planlı ve düzenli bir şehircilikten ziyade parçalı bir şehir görüntüsü ortaya çıkıyordu.

1949 yılında kabul edilen bu imar planı tam anlamıyla uygulanamadı. 1950 yılından itibaren şehrin birçok bölgesinde plansız yeni yapılar yükselmeye başladı. Bu yapılaşmada teknik ve fenni denetim gözetilmediğinden plansız ve programsız yapılaşma şehri daha da çirkinleştirdi (Atıla, 10 Ağustos 1955, s. 3). Geleneksel evler tamamen terk edilirken yeni inşa edilen evler; bir veya iki katlı bahçeli evler şeklinde yapıldığı gibi çok katlı binalar ve site şeklinde evlerde inşa edilebiliyordu (Siirt İl Yıllığı, 1968, s. 72). Kısacası kat yüksekliği düşünülmeden eski ile yeni iç içe, yeni yapılan evlerde belirli bir kural ve düzenden uzak rastgele inşa ediliyorlardı. Belediye bu çarpıklığa pek müdahale etmedi fakat kendi imkânlarıyla kanalların inşası ve kaldırımların döşenmesine büyük önem verdi. Sadece 1952 yılında merkezde 6450 metre kanal ve 16334 m² kaldırım yapıldı (Siirt Postası, 9 Mart 1953, s. 1).

Siirt şehrinin kurulduğu coğrafya birinci derece deprem bölgesinde yer alıyordu. Bu sebeple Siirt'in muhtelif bölgelerinde zaman zaman depremler ve yer sarsıntıları sıklıkla görülmüyordu. Şüphesiz bu durum zayıf Siirt ekonomisi ve halkını da oldukça olumsuz etkiliyordu. Bu nedenle Siirt'te sıklıkla görülen bu depremlerden halk oldukça büyük ölçüde etkileniyordu (BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No:181 64 18; BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No:199 67 1; BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No:200 74 17; BCA, Fon Kodu: 30 18 1 Yer No:2 213 87 11). Siirt'te depremler dışında su baskınları ve seller de yaşanırdı (BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No:213 89 16; BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No:219 35 2). Ani yağmur ve yoğun sellere bağlı olarak heyelanlar görülürdü (BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No:325 8 18; BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No:335 45 13). Siirt'te meydana gelen bu afetlerin halkı bu kadar fazla etkilemesinin özünde halkın bu afetlere karşı gerekli tedbirleri alamaması da çok etkili oluyordu. İnsanların bu afetlere karşı hiçbir hazırlığı olmadığı gibi Siirt şehrinde de olası bir büyük afet karşısında hiçbir hazırlık ve önleyici tedbir alınmadı. Şüphesiz bu tedbirsizlikler büyük bir ihmalden kaynaklanıyordu.

Demokrat Parti dönemiyle Hükümet, Siirt'in kara yollarını yaparak komşu şehirler ve kazalarla kara bağlantılarını sağlamak için seferberlik ilan etti (Özduğru, 2016, s. 295). Böylece Siirt merkezile ilçeleri arasında bağlantı yollarının inşasına 1955'lerde başladı (Siirt Gazetesi, 31 Mart 1955, s. 1; Siirt Gazetesi, 1 Eylül 1955, s. 1; Siirt Postası, 27 Haziran 1955, s. 1; Siirt Postası, 31 Mart 1956, s. 1; Siirt Postası, 3 Eylül 1955, s.1; Siirt Postası, 3 Temmuz 1956, s.1; Siirt Postası, 17 Eylül 1955, s. 1; Siirt Ekspres, 28 Mayıs 1958, s.1). Fakat Siirt'i karayollarında kör noktadan kurtararak Cizre'yle karayolu bağlantısının sağlanması için çok fazla ısrarlı girişimlere rağmen bir sonuç elde edilemedi.

Siirt'in demiryolu ve karayollarına yönelik yapılan yatırımlar şehrin ekonomik gelişimine büyük katkı sağladı fakat hala şehrin Ankara ve İstanbul'a ulaşımı oldukça zahmetliydi. Bu sorunu çözmek için Siirtliler şehre havaalanı yapılması için 1954 yılından itibaren girişimlerde bulunmaya başladılar (Siirt Gazetesi, 22 Haziran 1954; Siirt Gazetesi, 30 Eylül 1954, s.1; Siirt Gazetesi, 11 Aralık 1954, s. 1; Siirt Gazetesi, 16 Nisan 1955, s. 1; Siirt Gazetesi, 25 Ağustos 1955, s. 1). Yerel basın sıklıkla havaalanı taleplerini gündeme getirerek bürokratlar üzerinde baskı oluşturdu. Fakat bu konuda ki girişimlerden herhangi bir sonuç elde edilemedi (Siirt Ekspres, 24 Kasım 1959, s. 1).

DP döneminde de şehrin su ve elektrik sorununu devam ediyordu. Yerel idarecilerin aldığı geçici tedbirler sorunu çözümediğinden yoğun göç alan bu şehrin sorunu kalıcı hale gelmişti. Siirt'in su ve elektrik sorunu ancak 13 Mayıs 1957'de Botan çayı üzerine inşa edilen bir hidroelektrik barajla tamamen çözüldü (Siirt Gazetesi, 14 Mayıs 1957, s.1). Şehrin önemli bir altyapı sorunu da kanalizasyon şebekesinin olmamasıydı. Şehir merkezindeki evler, kanalizasyon sorununu evin etrafına veya bahçeye açtıkları fosseptik çukurlarıyla çözmeye çalıştılar. Bu durum zaman içinde yoğun yağın yağmurlar ve patlayan çukurlarla şehrin sağlığını tehdit edecek sonuçlara yol açıyordu. Şehrin önemli bir altyapı ihtiyacı olan kanalizasyon sistemi 1957 yılından itibaren parça parça inşa edilmeye başlandı (Siirt Ekspres, 1 Ekim 1957, s. 1; Siirt Ekspres, 30 Ocak 1958, s. 1). Zaman içinde de tamamlandı.

1950'li yıllardan itibaren Siirt kırsalından Siirt merkezine yönelik nüfus hareketleri ivme kazandı. Siirt merkezde nüfus hızla artarken şehirdeki meskenler hiçbir şekilde ihtiyacı karşılayamıyordu. Şehirde görev yapan kamu personellerinin bu sorunu çözmek amacıyla kamu kurumları lojmanlar yapmaya başladılar. Hükümet özel idareye kaynak aktararak bu evlerin yapımına hızla başlanmasını istedi (BCA, Fon Kodu: 30 11 1 0 Yer No:212 6 10). Fakat şehirde artan nüfusa göre ihtiyacın karşılanması mümkün değildi. Bu durumda çarpık yapılaşmayı daha da hızlandırıyordu.

Merkezdeki bu hızlı nüfus artışıyla şehir büyümeye ve gelişmeye başladı. Bu dönemde Aydınlar ve Cengiz Topel caddeleri etrafında yoğun yerleşimler gerçekleşti. Belediye ve Valilik şehrin ihtiyaçları için çabalıyordu. Örneğin Vali Eşref Ergüt'un çabalarıyla bir şehir stadyumu yapılması için hazırlıklara girişildi (Siirt Ekspres, 27 Ocak 1958, s.1). Bu çabaların neticesinde 24

Şubat 1958'de Siirt'te stadyumun temeli atıldı (*Siirt Ekspres*, 25 Şubat 1958, s.1). Stadyum kısa sürede de tamamlanarak hizmete açıldı. 1959'da şehri güzelleştirmek için şehir girişine havuz ve park yapıldı. Ayrıca sebze ve meyve dağıtımını kolaylaştırmak amacıyla 20 dükkânlı hal binası inşa edildi (*Siirt Ekspres*, 23 Aralık 1959, s. 1). Bu dönemde gerçekleşen göçlerle Bahçelievler Mahallesi iskâna açılırken şehrin yerleşimi dar alandan uzaklaşarak daha geniş alanlara doğru büyüme devam etti.

1960'lı yılların başında Siirt'te yeniden büyük bir kuraklıkla karşı karşıya kaldı. Olumsuz hava koşullarına bağlı olarak tarım arazilerinde rekoltenin çok düşük gerçekleşmesi şehirde kıtlık olasılığını ortaya çıkardı. Hayat zorlaştı, insanlar büyük bir yokluk ve zorluk içerisinde düştüler. Şehrin karşılaştığı bu sıkıntılar üzerine Hükümet harekete geçerek, Siirt'e buğday, ekonomik yardım ve tohum desteği sağladı (Coşkun, 2018, s. 4). Böylece şehir bu sorunu Hükümetin desteğiyle aşabildi.

Belediye, sınırlı imkânlarıyla yol bakım ve onarım faaliyetlerine önem veriyordu fakat bu çabalar şehrin ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli olmuyordu. Belediye halkın taleplerine yeterince cevap veremediğinden özellikle yerel basında şiddetle eleştiriliyordu. Siirt'te yolların ve kaldırımların düzensiz olduğundan halkın yürümekte zorlandığına yönelik sıklıkla tenkitler yapılıyordu. Özellikle esnafın kaldırımları işgal ederek insanların geçişine mâni olması bu tepkiyi daha da şiddetlendiriyordu (*Siirt Ekspres*, 30 Nisan 1958, s.1). Halkın talepleri basının tenkitleri üzerine Belediye, yol kenarları ve kaldırımların esnaf tarafından işgal edilerek çayhane, lokanta, tatlıcı ve kahvehane olarak kullanılmasını yasakladı (*Siirt Ekspres*, 20 Nisan 1959, s.1). Fakat bu yasağın uygulanması için kararlı bir irade ortaya konulmadığından bu sorunda tamamen çözülemedi.

Cumhuriyetle birlikte Siirt'e yönelik önemli yatırımlar yapılsa da şehirdeki eksikliklerin kısa bir dönemde telafi edilebilmesi mümkün değildi. Çünkü Siirt asırlardır ihmal edildiğinden bölgenin en çok geri kalmış vilayeti olma özelliğini koruyordu. 1956'de Doğu vilayetlerini ziyaret eden bir İngiliz diplomat Anthony D. Parsons, doğu bölgelerini gezerek Siirt'i gördüğünde "Siirt, bir vadinin tepesinde yer alan ve benim ziyarete ettiğim en bunaltıcı şehirdi. Çamur ve kumtaşından yapılmıştı. Birçok ev; dökülüyor ufalanıyor ve çürüyordu. Ayrıca şehir bir toz ve pislik içindeydi" demektedir. Parsons raporunda, "Siirt'in geri kalmışlığı Batı Türkiye yerine Suriye gibi görüldüğünü" söylüyordu (Babaoğlu, 2018, s. 42).

4. 1967 İmar Planı ve Yeni Şehircilik Anlayışı (1967-1977)

1949'da hazırlanan ve yürürlüğe konulan imar planı, şehrin imara yönelik ihtiyaçlarını ve sorunlarını karşılamakta yetersiz kalmaya başladı. Böyle bir problemin ortaya çıkmasının temelinde, bu imar planının geleceği yönelik detaylı bir projeksiyonu olmaması, hazırlandığı zamanın sorunlarını çözmeye odaklanması, yürürlüğe konulduğu halde tam anlamıyla uygulamak için gereken hassasiyetin gösterilmemesi ve şehrin kapasitesinin üzerinde göç almasından kaynaklanıyordu. Kentin mevcut imar sorunlarını çözecek ve şehrin geleceğine yönelik planlı gelişim sağlayacak yeni bir imar planı için hazırlıklara başlandı. Bu planın özünde şehrin artan nüfusunun iskân sorunu çözebilmek için şehrin yeni alanlarının iskâna açılması düşünüldü. 1967 yılında kabul edilen bu yeni imar planı ile şehrin büyümesinin daha sağlıklı, planlı ve modern olması hedeflendi.

Siirt şehrinin gelişiminde göçlerin olumlu ve olumsuz etkileri çok oldu. Bu göçlerle şehir hızla gelişerek büyümeye başladı. Şüphesiz şehrin bu kadar hızla büyümesi oldukça güzel bir gelişmeydi. Şehrin dar alandan geniş sahaları açılması çok iyi bir gelişmeydi. Böylece dar ve çıkmaz sokakların olduğu eski mahallelere nazaran geniş ve düz alanlarda planlı yapılaşma şehrin geleceği için çok iyi bir gelişme olabilirdi. Bu büyüme kontrollü ve planlı yapılabilseydi Siirt için çok büyük bir fırsat ve şans olacaktı. Siirt'te özellikle kırsal bölgelerden gelen göç hareketlerinin hızla devam etmesi, şehrin genel yapısındaki değişimi ve gelişimi sürekli hale getirdi. Fakat bu gelişim pek planlı ve düzenli olmadı. Şehrin etrafında bulunan tarım alanları, plansız ve çarpık bir yapılaşmanın hedef sahaları haline geldiler. Şehirde gecekondu tarzı sağlıklı, plansız ve çarpık yerleşim alanları hızla çoğalıyordu. Bu dönemde eski mahallelerle yeni açılan iskân sahalarını ayıran Aydınlar ve Tillo caddeleri şehrin cazibe merkezi haline geldi. Belediye şehirdeki bu yapılaşmanın alt yapı hizmetlerini tamamlayarak yeni yollar açmaya devam etti. 1970'li yıllarda Yeni Mahalle ile Bahçelievler Mahallesi bölün Güres Caddesi açıldı. Bu dönemde şehir gelişiminde halkın büyük bir nefes almasını sağlayacak ulaşım yapılan yatırımları da neticesini vermeye başladı. 1972'da Siirt'i çevre vilayetlerle bağlayacak yollar büyük ölçüde tamamlandı (BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No:113 714 4; BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No:115 730 2; *Siirt 1973 İl Yıllığı* 1973, s. 59).

Sultan Abdülhamid döneminde pek çok şehre yapılan saat kulelerinden birisi de 1905 yılında Ulu Caminin doğusuna yaptırıldı. Fakat bu saat kulesi zaman içinde yıkıldı. Şehir için önemli bir sembol ve değer olan bu Saat Kulesinin tekrar ihya edilmesi için 1975 yılında Hükümet Konağının yer aldığı meydana yeni bir örneğinin yapılması kararlaştırıldı. Böylece Siirt'in geçmişinde sembol olmuş bir eser Siirt'e tekrar kazandırılmış oldu.

5. Sıklıkla Değiştirilen İmar Planları (1977–2005)

1970-1990 yılları arasında Siirt Merkezde adeta bir nüfus patlaması gerçekleşti. Siirt'in merkezine çevre yerleşim birimlerinden, köylerden ve kırsal bölgelerden on binlerce kişi taşındı. Bu sayı zaman içinde katlanarak devam etti. 2000 yılında Siirt merkeze göç edenlerin sayısı 40,702 kişiye ulaştı (Haşimi Güneş- Pıçak, 2007, s. 731). Bu göç dalgasıyla şehir merkezine kırsal alanlardan gelen bu insanlar şehir şartlarına hazırlıklı olmadıklarında uyum problemi yaşayarak kentte pek çok sorunlarına yaşanmasına neden oldular. Böylece şehrin yapısı, kuralları ve kültürü değişirken Siirt kalabalık ve büyük bir köy şeklini almaya başladı. Şehir göç dalgasının getirdiği bu sorunlarla başa çıkamıyordu.

Kırsaldan gelen bu göç dalgasının ilk yaşadığı problem barınma sorunu oldu. Şehir bu sorunun üstesinden gelebilecek koşullara hiç hazırlıklı değildi (Türkyılmaz, 1998, s. 155). Aniden gerçekleşen ve tamamen plansız ve hazırlıksız şekilde şehir merkezine gelen bu aileler çoğunlukla Çal, Çakmak, Alan, Conkbayır, Dumlupınar ve Doğan Mahallelerine yerleştiler. Bu göçlerle birlikte Siirt'te ciddi sayıda gecekondu inşa edilmeye başlandı. Bu mahalleler yoğun gecekondulaşmayla sağlıklı evlerde çarpık şehirleşmeye maruz kalan yerleşim yerleri oldu.

Şehre gelen bu yoğun göç dalgalarını mevcut imar planı, şehrin mevcut durumu ve ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldı. Bu imar planının gözden geçirilerek yeniden revize edilmesine ihtiyaç duyuldu. Böylece Siirt'te 1977 yılında imar planı üzerine kapsamlı bir revizyon yapıldı. Böylece şehirde toplu konutlar için yeni alanlar açılarak şehrin daha düzenli ve planlı gelişmesi amaçlandı (Anonim, 1983, s. 6719). Yapılan bu değişikliklerle Siirt'te Bahçelievler, Yeni Mahalle ve Çakmak (Evren-Bariş) mahallelerinde ki meskenler imara açılmış oldu⁴.

1975 de Demirkaya Köyünde yaşanan heyelanla pek çok ev hasar görerek kullanılmaz hale geldi. Mağdur olan bu köylüler için Siirt merkezde yeni evler yapılarak dağıtıldı. Bu yeni evlerin yapıldığı bu bölgeye Afetevler Mahallesi denildi (Yılmaz Çıldam, 2019, s. 1452). Bu dönemde devam eden göçlerle şehre Doğan Mahallesi de eklendi. Böylece yapılaşma ve yerleşme tamamen ova içinde oldukça dağınık bir şekilde devam ediyordu.

Karayollarında çalışan personel bir araya gelerek 1980'li yıllarda ev yapmak için bir kooperatif kurdular. Bu Kooperatif üyesi personel, tek katlı 30 adet ev inşa ederek paylaştılar. Bu evlerin yapıldığı bölge şehrin yoğun ilgisini çekti ve kısa zamanda inşaat faaliyetlerinin merkezi haline geldi. Bu alan Kızlar Tepesiyle de birleşerek şehre eklendi. Altyapı ihtiyacı tamamlanan bu bölgeye Kooperatif Mahallesi denildi. Bu mahalle şehrin diğer mahallelere göre daha düzenli ve planlı bir yapılaşma içerisinde daha modern bir görünüme sahip olduğunu belirtmek gerekir.

Siirt'e göç süreklilik kazanarak devam ediyordu. Şehir planlanan ve düşünülenin çok üzerinde bir göç kitesini barındırmak zorunda kalmıştı. Bu durum bir kez daha mevcut imar planında değişimi zorunlu hale getirdi. Çünkü şehir etrafında ki çarpık ve düzensiz yapılaşmaya yeni bir imar planıyla müdahale etmek gerekiyordu. Bu amaçla 1985 yılında Siirt'in üçüncü imar planı hazırlandı. Bu plana göre şehrin kuzey, kuzeybatı, batı ve güneybatı yönünde gelişmesi düşünüldü. Şehrin eski mahallelerindeki geleneksel dokunun korunması ve şehrin doğu tarafındaki tarım arazilerinin muhafaza edilmesi amaçlandı. Bu planla şehir 110 bin kişinin yaşayabileceği modern bir kent olarak tasarlanmıştı (Siirt İl Çevre Raporu, 2011, s. 147).

Siirt'te doğal sit alanı yoktur fakat kentteki çekirdek yerleşim eski mahallelerde yer almaktaydı. 1980'li yıllar itibariyle Siirt Merkezdeki mahalleler doğudan batıya doğru Ulus, Dumlupınar, Conkbayır, Tınaztepe, İnönü, Ülkü, Karakol, Sakarya, Alan, Algül, Batı, Doğan, Yeni Mahalle ve Kooperatif mahalleleri şeklinde sıralanmaktadır. Bu mahalleler içinde son ikisi 1970'li yıllarda imara açılarak kuruldu.

Siirt vilayet olduktan sonra sıklıkla sınırları değişti. Fakat 1990'da 3647 sayılı yasayla Siirt şehri üçe bölünerek iki yeni vilayet daha kuruldu. Bu yasaya göre Siirt, topraklarının %53'ünü Şırnak ve Batman vilayetlerine bırakmak zorunda kaldı. Tamamen siyasi ve askeri amaçlarla hazırlanan bu yasayla Siirt altı ilçesini kaybetti. Aslında bu yeni idari yapılanmayla Siirt doğal sınırlarını kaybetti. Çünkü Siirt ile Diyarbakır'ı ayıran Batman çayı ile Siirt ile Mardin'i ayıran Dicle Nehri ve Cudi Dağı doğal sınır olmaktan çıkarıldı (Seçkin, 2005, s. 4).

Siirt için hazırlanan imar planları kalıcı olamıyor sıklıkla değiştiriliyordu. 1992'de mevcut imar planı üzerinde yeniden değişiklikler yapılmaya başlandı. Bu planla askeri alanlar ve sanayi arazileri yeniden düzenlenerek konut alanları genişletildi. Ayrıca 1988'de Siirt Belediyesi sınırları içerisine dâhil edilen Halenze Köyü üzerinde de bazı imar düzenlemeleri yapıldı. 1995'de bu imar planı üzerinde tekrar revizyonlar yapıldı. Bu imar planına göre şehrin batıya Kezer Çayı Vadisine doğru

⁴ 1970'li yıllarda tarım arazisi olarak kullanılan böyle bir alan kırsal bölgelerden gelen insanların işgaline uğradı. Gecekondu tarzı yapılan bu çarpık yerleşme neticesinde bölge iskâna açılarak Çakmak Mahallesi olarak adlandırıldı. 12 Eylül Askeri darbesiyle birlikte yeni kurulan bu mahalleye darbenin lideri Evren'in ismi verildi. 2013 yılında Belediye Meclisi bu mahallenin ismini değiştirerek Barış Mahallesi olarak belirledi (Çıldam, 2019, s. 1449).

genişlemesi öngörüldü. Böylece Batman-Diyarbakır yolu üzerinde kentsel gelişim için yeni mesken alanları belirlendi. Bu yol üzerinde bulunan Veysel Karani ve Afetevler Mahallelerindeki tarım alanlarının nitelikleri değiştirilerek konut ve ticari alanlara dönüştürüldü. Bu plana bağlı olarak Kurtalan Yolu, 99 Evler, Sanayi Yolu ve Üniversite Caddesi gibi yeni yollar açıldı. Şehir merkezi 250 bin kişilik bir nüfusun iskânına göre düzenlendi (Alkan, 2018, s. 117-118). Siirt'te yapılan bu imar planı modern şehircilik anlayışını ve şehrin topografyasını pek dikkate almadan hazırlandı.

6. Son Dönem Şehircilik Anlayışı (2005–2020)

1995'de hazırlanan plan üzerinde kapsamlı bir değerlendirme ve büyük değişikliklere gidildi. Bu revizyonlarla kamu yararından ziyade kişisel talepler daha belirleyici oldu. Siirt'te hâlihazırda uygulanmakta olan imar planı 15 Eylül 2006'da hazırlandı. Öncelikle şehrin imara yönelik sorunlarını çözmeyi amaçlayan bu imar planıyla modern şehircilik anlayışına uygun bir sonuç elde edilemedi. Mahalle sakinlerinin talepleri, siyasi talepler ve toplumsal baskı nedeniyle bu planda arzu edilen düzeyde uygulamaya geçirilemedi. Fakat daha önceki planlara göre modern bir şehirleşmeye daha yakın olduğu da söylenebilir (Alkan, 2018, s. 232).

Bugün (2020) Siirt Merkezi bağlı olarak 20 mahalle bulunmaktadır. Bu mahalleler Afetevler, Alan, Algül, Bahçelievler, Barış, Batı, Conkbayır, Çal, Doğan, Dumlupınar, Halenze, İnönü, Karakol, Kooperatif, Sakarya, Tınaztepe, Ulus, Ülkü, Veysel Karani ve Yeni Mahalle'dir. Bu mahalleler içinde nüfus bakımından en büyükleri, Bahçelievler, Barış, Kooperatif ve Yeni Mahalle'dir (<http://www.siirt.bel.tr/muhtarlarimiz>).

Siirt'e yönelik göçler son yıllarda nispeten azaldı. Fakat bu dönemlerde şehre Suriye'deki savaştan kaçan mülteciler gelmeye başladılar. Şehirde belirli bir nüfus doygunluğuna bağlı olarak son yıllara büyük inşaat faaliyetleri gerçekleştirildi. Şehirde belirli bir kat sınırlandırılması olmadığından denetimsiz bir yapılaşma ve kent dokusuna aykırı bir yeni mimari anlayış görülmektedir. Şehir iki yönlü gelişmekte ve yapılaşma olanca hızıyla devam etmektedir. Bu yeni iskâna açılan yerlerde yapılan yapılarda dikine bir mimari anlayış ve çok katlı apartmanlar yaygınlaşmaktadır. Özellikle Veysel Karani mahallesinde çok katlı binalar hızla çoğalırken bu binalar 8-10 katlı apartman blokları şeklinde inşa edilmektedir. İnşaat teknolojisinde yaşanan pek çok gelişmeye rağmen günümüzde estetik kaygılardan uzak, plansız inşa edilen evlerin dayanıklılığı da tartışmalıdır. Çünkü birinci derece deprem kuşağında yer alan bu şehirde, inşa edilecek binaların depreme dayanıklı olması ve olası bir depreme karşı şehrin de alternatif planların hazırlanması gerekir.

Siirt'in tarihi eski mahalleleri ağırlıklı olarak iki katlı evlerden oluşmaktadır. Dumlupınar, Conkbayır, Ulus, Algül ve Sakarya gibi semtlerde bulunan bu eski ve tarihi yapılar, kırsal bölgelerden gelmiş ve ekonomik imkânları sınırlı aileler tarafından kullanılmaktadır. Bu mahallelerin kentsel dönüşümle yeniden inşa edileceğine yönelik birtakım söylentiler ve bu ev sahiplerinin ekonomik imkânlarının yetersizliği bu mahallelerin son derece bakımsız ve harabe bir görüntüye sahip olmasına neden oldu (Alkan, 2018, s. 119). Siirt'in tarihi dokusu ve geleneksel mimari anlayışına uygun pek çok eser ve ev örneklerinin görüldüğü bu mahallelerin geleceğine yönelik yeni bir eylem planının hazırlanması kaçınılmazdır.

Siirt'in mevcut mahalleleri içinde çok daha düzenli ve planlı bir gelişim gösteren Bahçelievler, Yenimahalle ve Kooperatif Mahalleleri şehrin en modern yerleşim alanları olarak dikkat çekmektedir. Şehrin nüfus yoğunluğunu çeken bu mahallelerde yapılaşma ve altyapı hizmetleri tamamlanmıştır. Kırsal bölgelerden gelen nüfusu yoğun olarak barındıran Ulus, Dumlupınar, Conkbayır, Çal, Alan ve Evren mahallelerinde kent kültüründe yer almayan tamamen kırsal yaşama uygun şekilde hayvancılıkla uğraşan yüzlerce aileden söz etmek mümkündür (Özgen-Karadoğan, 2009, s. 70). Geçmiş yıllara göre nispeten bir azalma olmakla birlikte hala kırsal yaşam kültürünü sürdürmekte ısrar eden ailelerin varlığı mevcuttur.

Siirt yer aldığı coğrafyanın beşerî ve ekonomik koşullarına bağlı olarak göç almaya devam etmektedir. Bu durumun yakın bir zamanda tamamen sona ereceğine ilişkinde bir durum söz konusu değildir. Daima Türkiye ortalamasının üzerinde bir nüfus artışıyla karşı karşıya kalan Siirt'in (TÜİK, 2014, s. 39) bu ve geleceğe yönelik vizyonunda bu sorunu çözecek daha etkili çözüm yolları üretmesi gerekir. Şüphesiz göçe bağlı bu nüfus artışına bağlı çözülmesi gereken silsile halinde pek çok sorun ortaya çıkmaktadır. Fakat bu sorunlar içinde öncelikle barınmaya bağlı çarpık kentleşme çözülmesi gereken en önemli temel bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Şehrin nüfus yoğunluğu Bahçelievler, Yenimahalle, Ulus, Sakarya, Ülkü ve Dumlupınar mahallelerindedir. Şehirdeki ekonomik canlılık ve yoğun ilgi Güres Caddesi üzerindedir. Bir bölümü trafiğe kapalı bir prestij caddesi olan Güres uzatılarak çevre yoluna bağlandı. Ayrıca bu caddenin üzerine yeni devlet hastanesinin de inşa edilmesiyle birlikte caddenin ekonomik ve ticari önemi çok daha fazla arttı. Şehrin yoğunluğunu Güres dışında Cengiz Topel ve Hükümet Caddeleri de çekmektedir. Bu caddelerde dikey yapılaşma her geçen gün daha da artmaktadır. Fakat bu caddelerde de belirli bir kat sınırının gözetilmediği, meskenlerin yeşil alan ve otopark ihtiyaçlarının göz ardı edildiği kontrolsüzce bir yapılaşma dikkat çekmektedir.

Siirt şehrinin son yıllarda çehresi tamamen değişerek mütevazı bir Anadolu şehri olmanın ötesinde iddialı binaların

yükseldiği modern bir yapılaşma yaşanmaktadır. Siirt merkezinde yapı malzemelerine göre konutların %83,6'sı tuğla ve briket tarzı betonarme yapılardan oluşmaktadır. Bu oran her geçen gün daha da artmaktadır. Şehir konutları içinde taş yapı evler %15,9 oranındadır ve her geçen daha da azalmaktadır. Şehirde çok az miktarda da %0,5 oranında kerpiç evlerde bulunmaktadır. Bazı kenar mahallelerde yer alan bu toprak evlerde de zamana direnmeye çalışıyor fakat her geçen gün sayısı daha çok azalmaktadır (Alkan, 2018, s. 240). Siirt merkezinde artık pek fazla Cas evi kalmadı. Bugün Cas evleri yoğun olarak Tillo ilçesinde görülmektedir. Son zamanlarda Cas tarzı evlerin mimari özelliği ve kültürel değeri daha iyi anlaşılmaktadır. Hükümet bu evlerin restorasyonu için halka ekonomik imkân tanımaktadır (*Mücadele*, 27 Şubat 2012, s. 4). Şüphesiz şehirdeki bu konut çeşitliliği tamamen ekonomik gerekçelerden ve gelişen inşaat teknolojilerinden kaynaklanmaktadır.

Siirt merkezinde Vakıflar oldukça geniş topraklara sahiptirler. Bu topraklar, uzun yıllardır işlenmediğinden ve ekonomiye kazandırılmadığı için şehrin gelişimine olumsuz katkıları oldu. Son yıllarda vakıf arazilerine karşı bakış açısı değişerek bu araziler imara açılmaya başlandı. Bu alanlarda inşa edilmeye başlanan sitelerle, şehirde büyük bir inşaat hareketliliği meydana geldi. Bu yapılaşma eski dönemlere göre de daha planlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Hala şehirde önemli büyüklükte yer kaplayan Vakıf arazilerinin tamamı, bir bütün olarak değerlendirilerek kentsel dönüşüm ve modern şehirleşmeye uygun bir şekilde yeniden değerlendirilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Son yıllarda Siirt'in gelişmesi için ciddi altyapı ve üst yapı yatırımları yapıldı. Fakat şehrin altyapı sorunları tamamen çözülmüş değildir. Olası bir yağmur durumunda şehrin ana arterleri su altında kalarak ulaşımda ciddi aksaklıklar yaşanmaktadır. Şehir içi kara yolları tamamlanmış fakat bu yolların bakım ve onarımında sıklıkla çeşitli eksiklikler görülmektedir. Siirt'i çevre vilayetlere bağlayan karayollarında da eksiklikler vardır. Örneğin Siirt'i Şırnak üzerinden Cizre'ye bağlayacak kara yolu aktif olarak fazla kullanılamamaktadır. Ülkemiz için son derece başarılı bir yatırım olan Ilısu Barajının hayata geçmesiyle birlikte Siirt merkezle kaza ve köyler arasında su altında kalan yollara alternatif yolların hızla tamamlanması gerekir.

Sonuç

Siirt, köklü tarihi zengin kültürel varlığıyla Güneydoğu Anadolu'nun son derece önemli jeopolitik konuma sahip bir şehridir. Günümüze kadar Siirt'te İslam öncesi döneme ait tarihi bir yapı ve kalıntı gelmedi. Fakat şehirde birçok devlet, uygarlık ve etnik kimliğin hâkimiyet kurması şehrin zengin bir kültürel mirasa sahip olmasını sağladı. Özellikle eski mahallelerde ve geleneksel yapıda bu tarihi havayı teneffüs etmek mümkündür.

Siirt'in tarihi; Osmanlılara kadar ki dönem, Osmanlılar dönemi ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere üçe ayrılır. Şehrin kuruluşundan Osmanlılara kadar geçen zaman içinde şehrin imarı ve gelişimi hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Kaynaklarda parça parça siyasi ve askeri yönü hakkında çeşitli bilgiler geçmektedir.

Siirt'in Osmanlıların eline geçmesiyle birlikte şehir yeniden yapılandırılarak siyasi istikrar sağlandı. Şehir hakkında ilk yazılı belgeler bu dönemde tutuldu. Bu kayıtlar üzerinden şehir hakkında daha fazla fikir üretme şansına sahibiz. Şehrin bir Müslüman idareden farklı bir Müslüman yönetimine geçişi siyasi ve sosyal hayatı fazla değiştirmede. Klasik İslam şehir örneklerine uygun şekilde bir cami etrafına yerleşmiş fakat dar alana sıkışmış bir kasaba halindeydi. Şehrin sosyal ve ekonomik hayatı bu alan içerisinde yaşanırken şehir ekonomisi, tarım ve hayvancılığa dayanıyordu.

Osmanlı Döneminde Siirt'i ziyaret eden seyyahların hepsi söz birliği etmişçesine şehrin uzaktan harika bir görünüme sahip olduğu fakat içine girdiklerinde büyük bir hayal kırıklığı yaşadıklarını belirtiyorlar. Seyyahların böyle düşünmesinin nedeni Siirt'in kendisine özgü Cas evleridir. Beyaz kireçtaşından elde edilen harç ile inşa edilen bu evlere uzaktan bakıldığında her bir ev inci tanesi gibi harika bir görüntüye sahiptir. Fakat şehrin sokaklarına girildiğinde şehrin bakımsızlığı, mütevazı hali ve yeterince gelişmemiş ekonomisi şehri ziyaret edenlerde büyük hayal kırıklığına yol açıyordu.

Siirt'te her zaman köklü bir vakıf geleneği ve sosyal hayatta oldukça etkili olan bir vakıf kültürü vardı. Klasik Osmanlı şehrinde temel görevleri üstlenen bu vakıflar Siirt'te oldukça gelişmiş ve yaygın bir haldeydi. Cumhuriyetle birlikte vakıflara yönelik yapılan ciddi düzenlemeler şehirdeki bu vakıfların etkinlik alanlarını daralttı. Fakat bu düzenlemelerde vakıfların faaliyetlerini tamamen sona erdirmeyi. Bu günde vakıfların şehir üzerindeki etkinliği devam etmektedir. Vakıflar özellikle elinde geniş araziler tutan vakıflar şehrin ekonomik gelişimine olumsuz etki yaptılar. Çünkü Siirtlilerin vakıflara olan sevgi ve saygısı vakıfların elindeki bu arazilerin iskâna açılmasına mani oldu ve şehrin gelişimini geciktirdi. Bu anlayış son zamanlarda terk edilmeye başlansa da hala varlığını kısmen de sürdürmektedir.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte geleneksel şehir kültüründe koparak modern bir şehircilik anlayışı gelişmeye başladı. Genel anlamıyla Siirt'in, kısa sürede modern bir yapıya kavuşması kolay değildi. Çünkü Siirt'in alt yapı ve üst yapı sorunlarıyla, kısıtlı ekonomik imkânları ve sürekli güç alan durumuyla yeniden yapılandırılabilmesi zaman alacak bir şehirdi. Siirt, yüz bini aşkın nüfusuyla dar bir alana sıkışarak köy ve kent yaşamı iç içe geçirmiş mütevazı bir kasaba görünümündeydi. Bu nedenle 1930

tarihli 1580 sayılı Belediyeler Kanunu gereği gibi uygulanamadı. Siirt'in kendi siyasi koşullarına bağlı olarak Vali/Belediye Başkanları döneminde Valiler toplumu ve şehri zorla değiştirmeye ve dönüştürmeye çalıştılar. Şehirde ciddi imar ve planlama çalışmaları ilk kez bu zamanda gerçekleştirildi. Şehrin pek çok ana arteri bu dönemlerde hizmete alındı.

Siirt'in her dönem karşılaştığı kronik sorunların başında göç meselesi gelmektedir. Tek parti döneminde şehrin hızla artan nüfusu, Kızlar Tepesi denilen bölgeye doğru genişlemeyi zorunlu hale getirdi. Vali Konağının da bu yöreye inşası, Kızlar Tepesindeki imar faaliyetlerini daha da hızlandırdı. Zaman içinde göç hızlandıkça iskân sahası genişledi. Böylece yeni mahalleler kuruldu. Fakat bütün bu imar faaliyetler planlı ve programlı olmaktan oldukça uzak çarpık ve düzensiz bir şekilde gerçekleştirildi.

Siirt'te ciddi planlı ilk imar faaliyetleri 1949'dan sonra gerçekleşmeye başladı. Yeni caddeler ve yeni mahalleler kuruldu. Demokrat Parti'yle beraber Siirt'te ciddi yatırımlar geldi. Öncelikle şehrin ulaşım sorununa çözüm arandı. Şehrin su ve elektrik sorunu çözüldü. Kanalizasyon sisteminin kurulması ve yeni caddelerin açılmasına devam edildi. Fakat bütün bu yatırımlar Siirt'i bölgenin en geri kalmış vilayetlerinden birisi olmaktan kurtaramadı.

Siirt'in imar gelişiminde ikinci bir hamle 1967'den sonra gerçekleştirildi. Şehre yönelik her on yılda yeni imar planları hazırlandı. Fakat şehre yönelik yapılan yatırımlar ve her seferinde revize edilen imar planları yeterli olamadı. Çünkü şehir kapasitesinin ve imkânlarının çok üzerinde göç alıyordu. Şehir, yeni açılan imar alanları ve mahallelerle hızla büyüdü. Tamamen çarpık yapılaşma, sorunlara güncel çözümlerle pragmatist yaklaşımlar sorunlar çözmek yerine sadece ertelemeye yaradı. Böylece Siirt, planlı ve modern bir şehircilik anlayışıyla gelişemedi.

Siirt'in hızla büyümesi ve gelişmesi bugün de devam ediyor. 1950'li yıllardan itibaren gecekondu tarzı sağlıksız ve derme çatma yapıların yerini çok katlı binalar ve siteler aldı. Özellikle Eruh Yolu denilen mevkide yeni bir şehir yapılanması ortaya çıktı. Şehrin etrafında hızla sayıları artan çok katlı binalar inşa edildi. Oysa birinci derece deprem bölgesi olan Siirt'te dikine bir mimari anlayış ciddi riskler barındırmaktadır. Deprem gerçeğine uygun, planlı, düzenli ve modern bir şehircilik yapısının tam anlamıyla uygulanabildiğini söylemek de mümkün değildir.

Şehrin ruhu eski mahallelerde yaşamaktadır. Fakat bu mahalleler kaderine terk edilmiş, kentsel dönüşüm söylentilerinin gölgesinde yıkılmayı beklemektedir. Oysa Ulu Cami ve etrafındaki bakımsız geleneksel taş evlerden oluşan eski yapıların bakım ve onarıma ihtiyaç vardır. Bu yörenin tekrar cazibe alanına dönüşebilmesi için güvenlik sorunlarının çözülmesi, tarihi yapıların restore edilerek ortaya çıkarılması ve bu bölgede çok katlı yapılara izin verilmeden tarihi dokuya uygun bir restorasyonun başlatılması gerekir. Şehrin vitrini olacak bu bölgenin, kültürel öğelerle beslenerek, otantik ve tarihi doku içinde ticaret ve turizme kazandırılmasının şehrin ekonomisine ve kültürüne büyük etkileri olacaktır. Şüphesiz bu bölgede yaşayan gelir düzeyi düşük insanlar, sosyal projelerle şehrin uygun bölgelerine inşa edilecek ekonomik ve sağlıklı yapılara taşınmalıdır.

Kaynakça**A. Arşiv Belgeleri ve Resmi Kaynaklar**

1925-1926 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi* (1926). Matba-i Amire,

1967 *Siirt İl Yıllığı* (1968). Ajans-Türk Matb.,

20 *İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu* (1935). Ulus Basımevi,

28 *Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfuz Tahriri, Türkiye Nüfusu* (1928).

50. *Yılında Siirt 1973 İl Yıllığı* (1973). Ajans-Türk Matb.,

Anadolu, Karaman, Rum, Diyarbakır, Arap ve Zülkadriye Eyaletleri (2013). Osmanlı Arşivi Daire Başk. Yay.,

Ceride-i Havadis, 28 Şubat 1337

Resmi Gazete, 14 Nisan 1930

Resmi Gazete, 9 Mart 1932

Salname-i Vilayet-i Bitlis (1310). Vilayet Matbaası,

Siirt 1998 İl Yıllığı, (1998). Ankara: Nurol Matbaacılık

T.C. Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 66 414 7

BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No:155 94 11

BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No:70 461 13

BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No:70 461 5

BCA Fon Kodu: 30 18 1-2 Yer No: 68 74 7

BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 65 434 5

BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No:156 95 5

BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No:113 714 4

BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No:115 730 2

BCA, Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No:151 72 1

BCA, Fon Kodu: 30 11 1 0 Yer No:212 6 10

BCA, Fon Kodu: 30 11 1 0 Yer No:63 14 2

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No:181 64 18

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No:199 67 1

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No:200 74 17

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No:213 89 16

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No:219 35 2

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No:26 11 5

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No:325 8 18

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No:335 45 13

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 Yer No:2 213 87 11

BCA Fon Kodu: 490 1 0 0 Yer No:1002 871 2

BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0 Yer No:1002 871 2

BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0 Yer No:1002 871 2

BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0 Yer No:1002 871 2

BCA, Fon Kodu:490 1 0 0 Yer No:571 2274 1

T.C. Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Y. MTV., 29-31, (26.3.1305)

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Siirt Valiliği (2011). *Siirt İl Çevre Durum Raporu 2011*, Siirt

TBMM, *Zabıt Ceridesi*, c.IV, İ.73, (26 Eylül 1936).

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı Matbuat Umum Müdürlüğü 1928-1929 (1929). İstanbul: Devlet Matbaası,

Türkiye İstatistik Kurumu (2014). *Seçilmiş Göstergelerle Siirt 2013*. TÜİK Matb.

B. Gazete ve Dergiler

Siirt Gazetesi, 1 Eylül 1955

Siirt Gazetesi, 11 Aralık 1954

Siirt Gazetesi, 11 Mayıs 1940

Siirt Gazetesi, 14 Mayıs 1957

Siirt Gazetesi, 14 Şubat 1948

Siirt Gazetesi, 16 Nisan 1955

Siirt Gazetesi, 21 Ağustos 1937

Siirt Gazetesi, 21 Aralık 1946

Siirt Gazetesi, 22 Ekim 1949: 3

Siirt Gazetesi, 22 Haziran 1954

Siirt Gazetesi, 25 Ağustos 1955

Siirt Gazetesi, 30 Ağustos 1941

Siirt Gazetesi, 31 Ağustos 1946

Siirt Gazetesi, 31 Mart 1955

Siirt Gazetesi, 30 Eylül 1954

Siirt Postası, 16 Haziran 1953

Siirt Postası, 17 Eylül 1955

Siirt Postası, 27 Haziran 1955

Siirt Postası, 3 Eylül 1955

Siirt Postası, 3 Temmuz 1956

Siirt Postası, 31 Mart 1956

Siirt Postası, 9 Mart 1953

Siirt Ekspres, 1 Ekim 1957

Siirt Ekspres, 20 Nisan 1959

Siirt Ekspres, 23 Aralık 1959

Siirt Ekspres, 24 Kasım 1959

Siirt Ekspres, 25 Şubat 1958

Siirt Ekspres, 27 Ocak 1958

Siirt Ekspres, 28 Mayıs 1958

Siirt Ekspres, 30 Nisan 1958

Siirt Ekspres, 30 Ocak 1958

Mücadele Gazetesi, 27 Şubat 2012

C. Araştırma Eserler

Valimiz Şevket Eker'in Halkevindeki konuşması (22 Ekim 1949). *Siirt Gazetesi*, 1

Akın, H. - Kaya M., (2019). XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Siirt mahallelerinin sosyo-kültürel yapısı, *Kentsel Araştırmalar - 2*. (Edt., Y. B. Ergen-M. Ergen). Gece Kitaplığı Yay., 215- 230

Alkan, A. (2018). *Bir Kent Coğrafyası Araştırmacısı Siirt Kenti*. Kriter Yay.

Alkan, A. (2017). Siirt ilinin nüfus gelişimi, yapısı ve dağılışı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22, (37), 53-82

Anonim, (1983). Siirt, *Yurt Ansiklopedisi*. c.IX, Anadolu Yayıncılık, 6665-6745

Arıtürk, A. – Arıtürk, M.F. (2008). *Siirt İle İlgili Anekdolar*. Emin Matb.

Arslan, H. (2006). *Yüksek Ruhlar ve Aydınlar Yurdu Tillo*.

Atalay, Ö. (1946). *Siirt Tarihi*. Çeltut Matb.

Atila, Y. (10 Ağustos 1955). Şehrin imarı ve mimari murakabe. *Siirt Gazetesi*, 3

Aydın, C. (16 Birinci Teşrin 1943). Siirt ne halde?. *Siirt Gazetesi*, 1-3

Aytekin, E. (10 Mart 1945). Siirt'te mesken buhranı. *Siirt Gazetesi*, 1

Babaoğlu, R. (2018). Bir İngiliz diplomatının gözlemleriyle Türkiye'nin doğu vilayetlerinin 1956 yılındaki genel durumu. *History Studies*, 10, (1), 33-46

Bekleyen, A. vd. (2007). Siirt yöresel konut mimarisi. *Uluslararası Siirt Sempozyumu*. 565-575

Boran, A. vd (2002). Siirt ve ilçelerindeki 2000 yılı yüzey araştırması. *XIX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, c. I (Yay. Haz. Komisyon). TC Kültür Bakanlığı Yay., 17-32

Coşkun, Y. (2018). 1960-1980 döneminde meclis gündeminde Siirt ilinin sorunları. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, (11), 1-17

Coşkun, Y. (2021). Ulusal basında Siirt ili: Cumhuriyet gazetesi örneği (1930-1960). *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 52, 11-32

Cuinet, V. (1891). *La Turquie D'asie*, c. II.

Çağlayan, E. (2012). Cumhuriyet dönemi demiryolu politikası ve Diyarbakır-Cizre şimendifer hattı. *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre*. (Edt. M. N. Doru), 127-128

Çelik, A. (2019). *Tanzimattan Cumhuriyete Siirt*. Emin Ofset.

Demir, Ş. (2016). *Cumhuriyet Döneminde Siirt*. Düzey Yayınevi.

Demir, Ş. (2015). Tek Parti Döneminde Siirt'te cumhuriyet bayramı kutlamaları. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (4), 33-42

Demir, Ş. (2017). Tek Parti Döneminde Siirt'te Arapça kullanımı. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (5), 273-288

Demlikoğlu, U. (2018). 998 ve 1112 Numaralı Tapu Tahrir Defterlerine göre Siirt Vakıfları (1526-1566). *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (44), 40-61

Demlikoğlu, U. (2018). XVI. yüzyılda Siirt'in sosyo ekonomik durumu. *History Studies*, (10), 1, 61-84

Erden, M. (2012). *Cumhuriyetin İlk Öğretmenlerinden Anılar*. Pusula Yay.

Erpolat, M. S. (2007). Tapu-Tahrir Defterlerine göre XVI. yüzyılda Midyat. *Makalelerle Mardin, Tarih-Coğrafya*, c.I, (Haz. İbrahim Özcoşar). 381-413

Göyünç, N. (1969). Diyarbakır beylerbeyliğinin ilk idari taksimatı. *Tarih Dergisi*, (23), 30-45

- Güvenç, L. (1939). *Sason Kılavuzu*. J.Gn.K Matb Yay.
- Haşimi, Güneş H. – Pıçak, M. (2007). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde coğrafi konumun demografik yapısına etkisi. *Makalelerle Mardin, Tarih-Coğrafya*, c.I, (Haz. İ. Özçoşar), 731-740
- <http://www.siirt.bel.tr/muhtarlarimiz> (Erişim Tarihi 17 Haziran 2020)
- İşıktaş, E. (2016). Bazı arşiv kaynaklarına göre Siirt'te misyonerlik faaliyetleri. *Turkcess II. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 185-196
- İlyas, A. (2018). Tek Parti Döneminde aşiretleri kontrol altına almak için çıkarılan kanun ve hazırlanan raporlar. *JASS International Journal of Social Science*, (28), 332
- Kanbir, F. (2019). *Küreselleşmeye Direnme Mekânları 'Siirt Kahvehane Kültürü'*. Gece Akademi.
- Karpat, K. (2012). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, (Çev. B. Tırnakçı). Timaş yay.,
- Kılıçcıoğlu, C. (2013). *Veleye: Siirt*. Alp Ofset Matb.
- Kılıçcıoğlu, M. E. (26 Temmuz 1941). Şehirde umran, *Siirt Gazetesi*.
- Kirişcıoğlu, O. (6 Aralık 1957). Botan Hidro Elektrik Santrali. *Siirt Ekspres*.
- Koday, S. v.d. (2017). Siirt ilinde bir mesken kültürü: Cas Evleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1369-1385.
- Kucak, Ö. (2018). XIX yüzyılda Siird Sancağının nüfus durumu. *III. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi (20-22 Nisan 2018)*, İksad Yay., 328-342
- Kucak, Ö. (2016). XIX. yüzyılın son çeyreğinde Siirt ve havalisindeki vakıfların arazi varlıkları. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6-7), 13-26.
- Mergen, A. ve Kom. (2003). *Siirt'te Tespiti ve Tescili Yapılmayan Kültür Varlıkları*. Siirt Valiliği Yay.
- Moltke, H. V. (1969). *Moltke'nin Türkiye Mektupları*. Remzi Kitapevi.
- Mortan, K. – Atalay, İ. (2019). *Türkiye'nin Kültür Atlası*. Türkiye İş Bankası Yay.
- Obuz, Ö. (2017). *Siirt'in Cumhuriyet Serüveni (1923-1950) Gelenek, Modernite, Milli Kimlik*. Akıl Fikir Yay.
- Özduygün, Y. (2016). Çok partili dönemde Doğu Anadolu'da seçimlere bir örnek: Siirt seçimleri ve Demokrat Parti'nin kalkınma faaliyetleri (1950-1960). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 288-301.
- Özgen, N. - Karadoğan S. (2009). Siirt şehrinin kuruluşu ve gelişimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 61-81.
- Paydaş, K. (2007). Selçuklular Döneminden Safeviler'e ortaçağda Siirt. *Uluslararası Siirt Sempozyumu*, 135-140.
- Sağlamtimur, H. (2007). Arkeolojik veriler ışığında Siirt ve çevresi. *Uluslararası Siirt Sempozyumu*, 65-77.
- Samiye, Y. (1956). Siirt. *Büyük Modern Türkiye Mecmuası*, (39), 23-24.
- Seçkin, B. S. (2005). *Başlangıçtan Günümüze Siirt Tarihi*. Siirtliler Vakfı Yay.
- Sezen, T. (2006). *Osmanlı Yer Adları*. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay.,
- Sönmez, M. E. (2013). Tillo (Siirt) ilçesi'nin kültürel turizm potansiyeli. *Türk Coğrafya Dergisi*, (59), 27-44
- Şaşmaz, M. (2014). *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*. c.XIII, TTK yay.,
- Şemseddin Sami (1331). *Kamus'ul Âlam*, c. IV. Mihran Matbaası.
- Şen, Y. (2014). *Vakıf Arazilerinin Siirt'in Kentleşme Sürecine Etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Şendur, F. (24 Aralık 1949). Siirdin kalkınması 3. *Siirt Gazetesi*.
- Şendur, F. (1 Ekim 1949). Siirdin kalkınması. *Siirt Gazetesi*.
- Şendur, F. (12 Haziran 1948). Bir şehir böyle yıkılır. *Siirt Gazetesi*.
- Taş, K. Z. (2012). *Tarih Işığında Güneydoğu ve Diyarbakır*. Berikan Yay.

- Tezcan, M. (2007). Arzan (Tigrankerte ?) şehrinin İslam hâkimiyeti dönemine kadarki tarihçesi hakkında. *Uluslararası Siirt Sempozyumu*, 104-120.
- Tuğlacı, P. (1985). *Osmanlı Şehirleri*. Milliyet Yay.
- Tuncel, M. (2007). Geçmişten günümüze Siirt şehri. *Uluslararası Siirt Sempozyumu*.
- Tuncel, M. (2000). Siirt. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (37), 173-175
- Tülbentçi, F. F. (1956). Siirt'in tarihçesi. *Büyük Modern Türkiye Mecmuası*, (39), 26
- Türkdoğan, Ş. (14 Nisan 1951). Siirt hakkında rapor 2. *Siirt Gazetesi*.
- Türkdoğan, Ş. (26 Mayıs 1951). Siirt hakkında rapor 8. *Siirt Gazetesi*.
- Türkdoğan, Ş. (2 Haziran 1951). Siirt hakkında rapor 9. *Siirt Gazetesi*.
- Türkyılmaz, A. (1998). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları*.
- Uluçam, A. (2000). Siirt Ulucami. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42, 175-177.
- Uzun. (9 Ekim 1948). Kaldırım perişanlığı. *Siirt Gazetesi*.
- Uzun. (26 Ocak 1946). Siirdi bol suya kavuşturmalı. *Siirt Gazetesi*.
- Uzun. (24 Temmuz 1948). Bütün inatlara rağmen Cas Yapımına izin verildi. *Siirt Gazetesi*.
- Uzun. (2 inci Teşrin 1941). Yeni şehre bir bakış. *Siirt Gazetesi*.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*. c. II. TTK.
- Üner, M. E., (2011). Osmanlı yönetiminin ilk yıllarında Diyarbakır Eyaleti'nin idari yapılanmasında Siird Sancağı. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (191), 53-64.
- Yahya, A. (10 Ağustos 1955). Şehrin imarı ve mimari murakabe. *Siirt Gazetesi*.
- Yaşa, M. A. (14 Haziran 1941). Şehrin imarı. *Siirt Gazetesi*.
- Yaşar, M. A. (2007). 19. yüzyılın ikinci yarısında Siirt. *Uluslararası Siirt Sempozyumu*, 160-175.
- Yıldız, Z. - Saraçoğlu H. (2007). 19. Yüzyıldan günümüze Siirt ilinin idari ve demografik yapısında meydana gelen değişimler. *Uluslararası Siirt Sempozyumu*, 620-640.
- Yılmaz Çıldam, S. (2019). Toponomi (yer adları) açısından Siirt'te mahalle adları, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. 23 (4), 1443-1458
- Yılmaz Çıldam, S. (2022). Günümüz çevre sorunlarına nitel bir araştırma: Siirt Örneği. *International Journal of Geography and Geography Education*, (46), 20-39
- Yılmazçelik, İ. (1996). XVIII. Yüzyıl ile XIX. Yüzyılın ilk yarısında Diyarbakır Eyaletinin idari yapısı ve idari teşkilatlanması. *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 18(29), 217-232.
- Yılmazçelik, İ. (1995). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*. TTK yay.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.